

Obnova Vitićevog nebodera u Zagrebu modelom unapređenja

Radanović, Ines

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:725886>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-19**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

OBNOVA VITIĆEVOG NEBODERA U ZAGREBU MODELOM
UNAPREĐENJA

Ines Radanović

Mentor: dipl. ing. arh., dr. sc. Zlatko Jurić, red. prof.

ZAGREB, 2021.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
Diplomski studij

Diplomski rad

OBNOVA VITIĆEVOG NEBODERA U ZAGREBU MODELOM UNAPREĐENJA

Renovation of the Vitić's skyscraper in Zagreb by Model of Improvement

Ines Radanović

SAŽETAK

Diplomski rad bavi se obnovom arhitektonskog sklopa u Ulici Matka Laginje 7-9 u Zagrebu. Građen je od 1957. do 1962. godine prema projektu arhitekta Ivana Vitića i predstavlja izuzetan primjer hrvatske moderne arhitekture poslijeratnog perioda. U prvom dijelu rada donosi se kontekst razvoj moderne arhitekture uz osvrt na Vitićev arhitektonski opus i stvaralaštvo. Nakon toga prikazan je doprinos umjetničke platforme Bacači sjenki i projekta Vitić pleše zahvaljujući kojem su intenzivirani naponi za afirmacijom, zaštitom i obnovom ovog vrijednog ostvarenja graditeljske baštine. U drugom dijelu rada prikazani su podaci prikupljeni istraživanjem arhivske građe, stanje sklopa prije i poslije obnove pročelja i krova razmatrana su pitanja i problemi zaštite modernističke baštine.

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Rad sadrži: 62 stranice, 17 reprodukcija. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: graditeljska baština, Ivan Vitić, moderna arhitektura, modernistička baština, obnova

Mentor: dipl. ing. arh., dr. sc. Zlatko Jurić, redoviti profesor, Filozofski fakultet

Ocjenjivači: dr. sc. Marko Špikić, redoviti profesor, dr.sc. Franko Ćorić, izvanredni profesor

Datum prijave rada: 20.02.2017. _____

Datum predaje rada: 01.07.2022. _____

Datum obrane rada: 12.07.2022. _____

Ocjena: 5 _____

Izjava o autentičnosti rada

Ja, Ines Radanović, diplomantica na Istrazivačkom smjeru – modul Konzervatorstvo diplomskoga studija povijesti umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom „Obnova Vitićevog nebodera u Zagrebu modelom unapređenja“ rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz navedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, 12. srpnja 2022.

Vlastoručni potpis

Zahvale

Zahvaljujem mentoru dr. sc. Zlatku Juriću stručnoj podršci i strpljenju. Posebno zahvaljujem mr.sc. Alanu Braunu, dipl. ing. arh., iz Zavoda za graditeljsko naslijeđe Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu na pomoći i davanju suglasnosti za uvid u projektnu dokumentaciju za potrebe pisanja diplomskog rada, Gorani Matić, dipl. ing. arh., bivšoj predstavnici suvlasnika u Laginjinoj 9 i stanarki Vitićevog nebodera na vremenu koje mi je posvetila, odgovorima na sva pitanja i ustupljenim materijalima te gospođi Jadranki Raguž iz Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode na ustupljenoj građi i fotografijama.

Sadržaj

1. UVOD	1
2. POVIJESNI KONTEKST	2
2.1. Moderna arhitektura – pregled povijesnog razvoja	2
2.2. Moderna arhitektura u Hrvatskoj – pregled razvoja	4
3. ARHITEKT IVAN VITIĆ	10
3.1. Biografija	10
3.2. Osvrt na stvaralaštvo	11
3.3. Stambeni kompleks u Laginjinoj 7-9, 1957.-1962.	13
4. PROJEKT „VITIĆ PLEŠE“ – INTERDISCIPLINARNOST U SLUŽBI ZAJEDNICE	19
5. SANACIJA I OBNOVA	22
5.1. Rješenje o sanaciji i sudionici	22
5.2. Stanje prije obnove	24
5.3. Radovi u okviru sanacije i obnove	31
5.4. Stanje nakon sanacije i obnove	36
6. ZAŠTITA MODERNE ARHITEKTURE	41
6.1. Koncept baštine 20. stoljeća	41
6.2. Percepcija i valorizacija baštine 20. stoljeća	43
6.3. Izazovi u konzervaciji modernih materijala	45
7. ZAKLJUČAK	47
8. POPIS LITERATURE I IZVORA	49
8.1. Popis literature	49
8.2. Popis arhivskih izvora	51
8.3. Popis mrežnih izvora	53
8.4. Popis slikovnih priloga	55
8.5. Popis kratica	56
9. Summary	57

1. UVOD

Tema diplomskog rada je obnova stambene zgrade u ulici Matka Laginje 7-9 u Zagrebu. Zgrada je poznata pod nazivima Vitićev neboder ili *Šareni neboder* te je građena u razdoblju između 1957. i 1962. godine. Predstavlja jedno od najupečatljivijih arhitektonskih ostvarenja nastalih u periodu nakon II svjetskog rata u Zagrebu. Radi se o nadasve jedinstvenoj zgradi koja se u umjetničkom i arhitektonskom smislu izvrsno uklopila u gradsko tkivo te se ističe pojavom. Reprezentativan je primjer moderne arhitekture s kraja 50-ih i početka 60-ih godina 20. stoljeća koji je proizašao iz poznavanja recentnih zbivanja na svjetskoj arhitektonskoj sceni kao i na prethodno razvijenoj lokalnoj tradiciji moderne arhitekture koja se uspješno integrirala kod nas u međuratnom periodu.

U okviru dinamičnog, kompleksnog vremena nastalo je jednako kompleksno i zanimljivo djelo na koje ću se detaljnije osvrnuti u narednim poglavljima, ali u fokus rada stavljena je upravo njegova obnova. Unatoč posebnosti i značaju nije izbjeglo sudbinu brojnih drugih te je godinama bilo zanemarivano i zapušteno. Sklop u Laginjinoj je 2005. godine uvršten na listu zaštićenih kulturnih dobara Ministarstva kulture.¹ Važan doprinos afirmaciji i valorizaciji arhitektonskog sklopa zgrade i njezinog autora ostvaren je kroz projekt *Vitić pleše* koji je od 2004. godine provodila umjetnička organizacija Bacači sjenki, a posebno je bio istaknut angažman voditelja Borisa Bakala. Višegodišnje sustavno djelovanje kroz niz osmišljenih sadržaja i akcija doprinijelo je promišljanju o nužnosti prepoznavanja, valorizacije i očuvanja arhitektonske baštine nedavne prošlosti, kao i uključivanja takve baštine u suvremenost. Ovakav složeni interdisciplinarni projekt svojim načinom, širinom i dosegom djelovanja rijetka je i jedinstvena pojava kod nas. Dugogodišnja nastojanja glede senzibiliziranja javnosti, osvještavanja i aktiviranja stanara, uključivanja struke i institucija na kraju su urodila plodom kad je započela obnova u veljači 2016. godine. U nastavku rada prikazano je istraživanje na temelju arhivskih izvora koji svjedoče o tijeku izgradnje i situacijama koje su i desetljećima nakon izgradnje stvarale probleme, a riješeni su tek postupcima sanacije i obnove. Napravljen je pregled procesa obnove i provedenih zahvata, uz osvrt na pitanja i probleme zaštite i očuvanja modernističke baštine.

---

¹Izvod iz Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske br. 2/2005 - Lista zaštićenih kulturnih dobara, broj registra Z-2146: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2005_09_109_2024.html, (pregledano 29.7.2021.)

2. POVIJESNI KONTEKST

2.1. Moderna arhitektura – pregled povijesnog razvoja

Moderna arhitektura kompleksan je pojam koji je teško vremenski odrediti nekim fiksnim godinama jer se radi o procesu razvoja novih ideja na temelju novih potreba, tehnoloških mogućnosti, društveno-ekonomskih promjena te teorijskih promišljanja o ulozi i zahtjevima arhitekture u dinamičnom razdoblju obilježenom konstantnim promjenama krajem 19. i početkom 20. stoljeća.² Razvojem industrije, demografskim prirastom te jačanjem uloge gradova u kojima su obično i bila smještena industrijska postrojenja dolazi do povećanja udjela gradskog stanovništva u tolikoj mjeri da tadašnji gradovi to nisu mogli apsorbirati.³ Naglo širenje i rast gradova na vidjelo je iznijelo neprilagođenost tih sredina novonastalim promjenama i zahtjevima. Upravo je arhitektura bila jedna od disciplina čija se reakcija očekivala u tim izmijenjenim uvjetima.

Sukladno tome nastala je potreba stvaranja novog stila koji neće oponašati prethodne uzore i predstavljat će autentičan izraz aktualnog trenutka. U isto vrijeme javljaju se tendencije afirmiranja uloge obrta i obrtničke proizvodnje (pokret Art and Crafts) imajući u vidu njezinu umjetničku kvalitetu nasuprot tipiziranoj masovnoj proizvodnji i oponašanju prethodnih stilova.⁴ Sve je to utjecalo na promišljanje nove uloge umjetnosti, ali i arhitekture. Odmak od tradicije htio se izraziti ukidanjem razlika između arhitekture za bogate i siromašne te izbjegavanjem ustaljenih kanona, pritom se naglasak stavljao na strukturu i materijale koji postaju vidljivi.⁵

Početkom 20. stoljeća isprepliće se nekoliko pravaca koji vlastitim kreativnim dosezima nastoje odgovoriti na nove potrebe. Moderna stremljenja i napredne principe u promišljanju arhitekture, vrlo rano, artikuliraju istaknuti pojedinci poput Otta Wagnera i Adolfa Loosa, a njihove zamisli kasnije postaju temelj iz kojeg su se razvijali postulati moderne arhitekture.⁶

Svojstva novih materijala i konstrukcija otvorila su put postupnom propitivanju ustaljenih formi što je na kraju rezultiralo napuštanjem historicističkog vokabulara, inovativnim načinima gradnje i pluralizmom arhitektonskih ideja.⁷ Tada se arhitektonska misao nastavlja progresivno

---

² Usp. Kenneth Frampton, *Moderna arhitektura: kritička povijest*, Zagreb: Globus, 1992., str. 27-29

³ Isto, str. 27-35; Leonardo Benevolo, *History of modern architecture, The tradition of modern architecture, Volume 1*, Massachusetts: M.I.T. Press, 2000., str. 38-52; 61-67; 343-348

⁴ Usp. Nikolaus Pevsner, *Pioniri modernog oblikovanja – od Morrisa do Gropiusa*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1990., str. 8-12; Bruno Zevi, *Povijest moderne arhitekture 1*, od Williama Morrisa do Alvara Aalta: prostorno-vremensko istraživanje, Zagreb: Golden marketing-tehnička knjiga, 2006., str. 48

⁵ Usp. Bruno Zevi, *Povijest moderne arhitekture 1*, od Williama Morrisa do Alvara Aalta: prostorno-vremensko istraživanje, str. 49

⁶ Isto, str. 121-125, 130-133

⁷ Usp. Leonardo Benevolo, *History of Modern Architecture*, 2000 str. 256-259

razvijati nastojeći dati autentičan odgovor na potrebe tehnološki naprednijeg društva, kreirajući nove prostore za život i rad oplemenjene najsuvremenijom opremom i primjenom suvremenih konstrukcija koje omogućavaju veću slobodu oblikovanja volumena.

U desetljeću koje je prethodilo I. svjetskom ratu u industrijski razvijenijim društvima poput britanskog, francuskog i njemačkog dolazi do prihvatanja mehanizacije u većoj mjeri i od nje se očekivalo preuzimanje ključne uloge u daljnjem tijeku povijesti.⁸ Istovremeno se zahtijevalo stvaranje odgovarajućeg načina izražavanja zadanih težnji na području arhitekture i dizajna. U Njemačkoj su se ta nastojanja pokušala ostvariti kroz djelovanje Deutsche Werkbunda. Težilo se stvaranju sinteze umjetnosti i industrije s namjerom poboljšanja oblika i kvalitete proizvoda, dok u kontekstu arhitekture zadaća arhitekta nije bila samo projektiranje nekog objekta nego i cijelo područje oblikovanja, kao što su rasvjeta, namještaj, uporabni predmeti itd.⁹ Takve umjetničke platforme omogućavale su razmjene i razvoj ideja, a njihovi predstavnici su svojim djelovanjem nadahnjivali i utjecali na formiranje mladih generacija.

Ideje i postavke moderne arhitekture jasnije se artikuliraju i primjenjuju nakon I. svjetskog rata. Avangardna umjetnost imala je značajan utjecala na razvoj arhitektonskih koncepcija i pritom se ne radi o doslovnom prenošenju postavki, već nadahnuću koje je proizlazilo iz različitih umjetničkih pravaca toga vremena. U tom kontekstu važnu ulogu imali su pojedinci poput Muthesiusa i Gropiusa¹⁰ te Bauhaus kao napredna obrazovna institucija.¹¹ Dinamična zbivanja na umjetničkoj sceni, pluralizam umjetničkih pristupa, eksperimenti i razmjene iskustva doprinijeli su razvoju poticajne stvaralačke atmosfere. S vremenom se iz toga, u okviru arhitekture, razvila nova struja s jasnom vizijom iz koje su se profilirali istaknuti pojedinci koji će na originalan i kreativan način artikulirati nove postavke. Među njima se osobito ističu Mies van der Rohe¹² i Le Corbusier.¹³

U fokusu moderne arhitekture se nalazi težnja za ostvarenjem udobnih i funkcionalnih prostora za stanovanje i rad. Uporabom novih materijala omogućeno je fleksibilnije oblikovanje interijera u skladu s potrebama stanara, ali i slobodnije oblikovanje samih pročelja koja se sve češće svode na opnu koja obavija unutarnji prostor.¹⁴ Postupno razumijevanje i primjenjivanje mogućnosti novih materijala i konstrukcija od stakla, željeza, čelika i armiranog betona mijenjaju dotad uvriježen način gradnje i omogućavaju eksperimentiranja koja će dovesti do

---

⁸ Usp. William J. R. Curtis, *Modern architecture: since 1900*, London: Phaidon, 2007., str. 99

⁹ Isto, str. 103

¹⁰ Usp. Nikolaus Pevsner, *Pioniri modernog oblikovanja*, 1990., str. 101-104

¹¹ Usp. William J. R. Curtis, *Modern architecture: since 1900*, 2007., str. 183-199

¹² Isto, str. 305-327

¹³ Isto, str. 163- 181; 305-327; 417-435

¹⁴ Isto, str. 258

potpuno novih prostornih rješenja.¹⁵ Sve više se inzistiralo na racionalnoj uporabi materijala i tehnika gradnje zbog smanjenja troškova, standardizaciji projekata te uzimanju u obzir tehničkih i društvenih aspekata moderne arhitekture.¹⁶ Promjene započinju kada se od arhitekture zahtjeva da služi namijenjenoj svrsi, ali i da izražava tu svrhu. Težilo se jedinstvenom i sveobuhvatnom stilu prožetim idealom internacionalizacije i univerzalnosti iz čega je proizašao Internacionalni stil.

U širenju ideja moderne arhitekture značajnu ulogu imao je CIAM (Internacionalni kongres moderne arhitekture), organizacija čiji je cilj bio odrediti zajednička usmjerenja, potaknuti razumijevanje za nove pristupe u arhitekturi i urbanizmu, a s druge strane stvaranje teorijske osnove koja bi bila temelj modernog pokreta.¹⁷ Prvi kongres održan je u La Sarrazu (1928.) i ondje se nastojala utvrditi pozicija arhitekture u društvu zalaganjem za racionalnost i standardizaciju kao metodama rada u arhitekturi i građevnoj industriji te stvaranjem funkcionalne arhitekture, koja zadovoljava potrebe modernog čovjeka.¹⁸ Napori su se usmjeravali k ujedinjavanju raznovrsnih težnji moderne arhitekture koja je u početku djelovala odviše heterogeno te se kroz standardizaciju postavki i stvaranjem jedinstvenog teorijskog diskursa kroz snažnu instituciju, CIAM, nastojalo obuhvatiti široka stremljenja modernog pokreta. Njihove težnje usmjerene na napredak moderne arhitekture i urbanizma su bile korisne i vrlo vrijedne, no organizacija nije uvijek mogla ispuniti ambiciozne zadatke koju su stavljeni pred nju. S vremenom ponestalo je svježih ideja kojima bi se riješili gorući problemi s kojima su se susretali arhitekti u gradovima nakon II. svjetskog rata, a nemoć CIAM-a u iznalaženju novih rješenja kojima bi se prilagodili potrebama društva rezultiralo je konačnim raspuštanjem Kongresa 1959. godine, ali i označilo kraj jedne epohe u arhitekturi 20. stoljeća.¹⁹

2.2. Moderna arhitektura u Hrvatskoj – pregled razvoja

Na prijelazu stoljeća, a pod utjecajem zbivanja na europskoj umjetničkoj sceni, u našoj sredini se razvijaju umjetnici koji se uspješno prilagođavaju promjenama i originalno ih interpretiraju u svojim djelima. Arhitektura u tome nije iznimka. Proboj novih zamisli uočavamo još u doba secesije koju možemo promatrati kao oblik protomoderne i uvertiru u daljnja zbivanja. Odmakom od akademizma i konzervativizma te inzistiranjem na apsolutnoj slobodi umjetničkog djelovanja došlo je do novih, živih ostvarenja u umjetnosti. Ovakav razvoj bio bi

---

¹⁵ Isto, str. 76; Nikolaus Pevsner, Pioniri modernog oblikovanja, 1990., str.107

¹⁶ Isto, str. 260

¹⁷ Usp. Kenneth Frampton, Moderna arhitektura: kritička povijest, 1992., str. 293-303

¹⁸ Isto, str. 293-303

¹⁹ Isto, str. 293-303

nezamisliv bez djelovanja visokoškoloranih kreativnih i angažiranih pojedinaca i grupa. Oni su pojedinačnim djelovanjem, ali i međusobnom suradnjom omogućili proboj i razvitak novih ideja.

Viktor Kovačić se već 1900. u članku „*Moderna arhitektura*“ bavio pitanjima funkcije, konstrukcije, uloge materijala te faktora iz kojih proizlazi nova estetika.²⁰ Vrlo rano je anticipirao one postavke koje će postati osnove arhitektonske misli moderne arhitekture. Edo Šen i Hugo Ehrlich zajedno s Viktorom Kovačićem postaju prvi promicatelji nove orijentacije.²¹

Oporavkom gospodarstva nakon I. svjetskog rata, početkom 1920-ih, dolazi do obnove građevne aktivnosti u dotad nezapamćenim razmjerima. Gradovi se kod nas šire uglavnom prema parcijalnim regulatornim osnovama, a ponekad se raspisuju natječaji međunarodnog karaktera.²² Nosioći svježih, novih ideja bili su arhitekti rođeni oko 1900. godine, koji su uglavnom školovani na zagrebačkoj Višoj tehničkoj školi osnovanoj 1919. godine.²³ Ona je imala važnu ulogu u obrazovanju i formiranju talentiranih arhitekata čija je uloga bila pažljivo razvijati misao o prostoru te graditeljsku djelatnost u našoj sredini. Godine 1926., Drago Ibler osnovao je Arhitektonski odjel na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu, koji je bio iznimno značajan u ono vrijeme i čiji se program temeljio isključivo na suvremenim načelima arhitekture.²⁴

Radi se o razdoblju u arhitekturi koje se kod nas istovremeno razvijalo i u korak pratilo europska stremljenja za ostvarivanjem novih rješenja. Kao što je Kovačić rekao, ona je trebala biti logična u smislu uporabe materijala i konstrukcije gradnje, ali i praktična u prilagođavanju arhitekture suvremenim potrebama čovjeka.²⁵ Naglasak se stavlja na konstruktivne i funkcionalne elemente arhitekture, uporabu novih materijala, pročelja se "pročišćuju" (težnja sve jasnijim volumenima i plohama), promišlja se svrhovitost i opravdanost svakog arhitektonskog postupka.

Arhitektura između dva rata postavila je nove zahtjeve u smislu školovanosti kadra, promišljanju prostorne misli, s naglaskom na humanom građenju, konstruktivnim i funkcionalnim aspektima arhitekture, koji zadovoljavaju potrebe suvremenog čovjeka. Utjecaji

---

²⁰ Usp. Tomislav Premerl, Zagreb, grad moderne arhitekture: Stoljeće zagrebačke arhitekture, Zagreb: Durieux, 2002., str. 13

²¹ Isto, str. 18

²² Usp. Darja Radović Mahečić, Moderna arhitektura u Hrvatskoj 1930-ih = Modern architecture in Croatia 1930's, Zagreb: Školska knjiga; Institut za povijest umjetnosti, 2007., str. 25

²³ Usp. Tomislav Premerl, Hrvatska moderna arhitektura između dva rata – nova tradicija, Zagreb: Matica hrvatska, 1990., str. 16

²⁴ Usp. Žarko Domljan, »Arhitektura XX stoljeća u Hrvatskoj«, u: Umjetnost na tlu Jugoslavije: Arhitektura XX vijeka, (ur.) Nataša Tanasijević-Popović, Zagreb: Spektar, 1986., str. 39

²⁵ Usp. Tomislav Premerl, Hrvatska moderna arhitektura između dva rata – nova tradicija, 1990., str. 18

nekih od najznačajnijih europskih arhitekata tog vremena u našoj sredini se šire djelovanjem domaćih arhitekata školovanih u inozemstvu kod Adolfa Loosa (Zlatko Neumann), Hansa Poelziga (Drago Ibler, Zdenko Stržić, Josip Pičman) i Le Corbusiera (Ernest Weissmann, Juraj Neidhardt, Drago Ibler, Zlatko Neumann).²⁶ Naši arhitekti su od samoga početka bili upoznati sa zbivanjima na međunarodnom nivou, pratili su rad CIAM-a, dok su neki i sudjelovali u njegovom radu. Stjepan Planić u publikaciji „*Problemi suvremene arhitekture*“ (1932.) kao uvod objavljuje deklaraciju o suvremenoj arhitekturi.²⁷ Utjecaji i ideje ove organizacije u našoj sredini šire arhitekti koji su u njenom radu sudjelovali kao redoviti članovi poput Vlade Antolića, Drage Iblera i Ernesta Weissmana.²⁸

Grupa Zemlja i Radna grupa Zagreb utjecale su u značajnoj mjeri na našu umjetničku scenu i poticanje socijalne komponente u stvaralaštvu i djelovanju kao i kritički odnos prema društvu. Mnogi naši istaknuti arhitekti su prepoznali važnost onoga što su ove grupe promicale te su neki postali članovi, a drugi su sudjelovali kao gosti na izložbama.²⁹ Arhitektura ovoga vremena svoja napredna načela i težnje odlično izražava u objektima od šireg društvenog značaja poput škola, bolnica, administrativnih objekata i sl. Razvijaju se brojni drugi tipovi objekata koji odgovaraju raznolikim potrebama modernog društva od kina do sportskih, turističkih i ugostiteljskih objekata. Arhitektonska djelatnost bila je rezultat pomno promišljene prostorne misli u duhu europskih stremljenja gdje su naši talentirani i kreativni arhitekti stvarali individualne interpretacije koristeći se novim tehnologijama građenja i materijalima stvarajući humane prostore prilagođene potrebama modernog čovjeka. Nova arhitektura internacionalnog stila spremno je ušla u prethodno oblikovano gradsko tkivo i ostavila pečat svoga vremena. Hrvatska međuratna arhitektura možda nije imala radikalnan način ostvarivanja, ali je svakako bila revolucionarna u odnosu na dotad uvriježen način poimanja, koncipiranja i promišljanja prostora.

Tijekom ratnih godina, od 1941.-1945., arhitektonska produkcija bila je minimalizirana. Po završetku rata, u novonastaloj društveno-političkoj situaciji i kontekstu izmijenjenih proizvodnih odnosa, naša moderna arhitektura nastavlja svoj razvojni put. Nikola Polak, autor teksta »*Strogost moderniteta*«, jasno ističe kako je tek u okviru socijalističkog sustava moderna praksa doživjela svoju kulminaciju jer su tada bile zadovoljene dvije bitne pretpostavke o modernoj arhitekturi. Pretpostavka koja zahtjeva „kolektivnu i metodičnu zemljišnu politiku“

---

²⁶ Isto, str. 33

²⁷ Isto, str. 32

²⁸ Usp. Tomislav Premerl, Zagreb, grad moderne arhitekture, 2002., str. 31

²⁹ Usp. Tomislav Premerl, Hrvatska moderna arhitektura između dva rata, 1990., str. 47

(iz deklaracije u La Sarrazu 1928.) i ona koja definira urbano stanovanje kao „visoko, široko pozicionirani blok gdje god postoji potreba za visokom gustoćom populacije“ (iz Atenske povelje 1933.).³⁰

Ubrzo je započela sveobuhvatna obnova, ali i nova izgradnja u skladu s potrebama aktualnog društvenog sustava. Na kongresu u Topuskom 1945. godine potvrđena je vrijednost arhitektonskog djelovanja u predratnom periodu i prihvaćena kao osnova budućeg razvitka.³¹ Bilo je nužno izgraditi stotine tisuća stanova, tvornice, obrazovne i zdravstvene institucije, javne sadržaje kao i prometnu infrastrukturu, a negdje i čitave gradove sa svom infrastrukturom. Okolnosti su nalogale jeftinu i racionalnu izgradnju u što bržem roku, ali s oskudnom mehanizacijom i često priučenom radnom snagom to nije bio lak zadatak.³²

Djelovanje naših istaknutih arhitekata u novim društveno-političkim uvjetima bilo je obilježeno izmjenom organizacijskih oblika u okviru kojih su djelovali. To znači da je neposredno nakon rata bilo nužno udružiti stvaralačke snage i arhitekti su bili dio društvene mašinerije.³³ Osnivaju se velike centralizirane institucije kao što je Zemaljsko-građevno projektantski zavod Hrvatske 1946. godine (kasnije preimenovan u Arhitektonski projektni zavod) s Brankom Tučkorićem na čelu, a ondje su bili okupljeni vodeći arhitekti tog vremena, kao što su: Mladen Kauzlarić, Stjepan Gomboš, Zdenko Stržić, Josip Seissel, Vladimir Potočnjak, Zlatko Neumann, Veljko Kauzlarić, Lavoslav Horvat, Branko Bon, Antun Ulrich, Stjepan Planić itd.³⁴ Iste godine na državnoj razini donose se prvi urbanistički planovi obnove u svim republikama bivše države pa tako i kod nas.³⁵

U kontekstu izgradnje kasnih 40-ih prevladavaju projekti za stambene objekte i naselja, tvornice, administrativno-upravne zgrade, ali i društvene ustanove kojima je cilj održavanje kolektivističkog ustrojstva (npr. kino dvorane, stadioni, zadružni domovi).³⁶ Između 1946.-1947. godine aktivnosti obnove i izgradnje provedene su po principu privremenih regulacija i regulacijskih osnova.³⁷ Tada se osniva Urbanistički institut Ministarstva građevina, nastao iz

---

³⁰ Usp. Nikola Polak, »Strogost moderniteta –hrvatska arhitektura 50-ih i 60-ih«, u: Arhitektura, stručni i znanstveni časopis Udruženja hrvatskih arhitekata, 51 (1998.), 1 (214), Zagreb, str.36

³¹ Usp. Neven Šegvić, »Stanje stvari, jedno viđenje 1945-1985.«, u: Arhitektura u Hrvatskoj 1945.-1985., (ur.) Marijan Hrzić, Zagreb: Udruženje hrvatskih arhitekata, UPI-2M plus, 2012. [reizdanje; prvo izdanje 1986.], str.125

³² Usp. Nikola Polak, »Strogost moderniteta«, 1998., str. 38

³³ Usp. Neven Šegvić, »Stanje stvari, jedno viđenje 1945-1985.«, 2012., str. 126

³⁴ Isto

³⁵ Usp. Vedran Ivanković, Mladen Obad Šćitaroci, »Planiranje i izgradnja Zagreba 1945.-1955.«, u: Prostor, 19 (2011.), 2 (42), Zagreb, str. 369

³⁶ Isto, str. 372

³⁷ Isto, str. 372

dotadašnjeg Urbanističkog zavoda, a kao jedan od glavnih zadataka preuzima trasiranje Moskovske ulice i izgradnja reprezentativnih državnih administrativno-upravnih zgrada.³⁸

Godine 1947. na nivou Jugoslavije raspisani su važni natječaji za zgrade: Predsjedništva Vlade FNRJ, Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije te reprezentativnog hotela „Jugoslavija“ u Beogradu.³⁹ Na natječajima sudjeluju i naši arhitekti te upravo njihovi projekti bivaju nagrađivani čime se prepoznaje njihova kvaliteta i potvrđuje sposobnost rješavanja problema umjetničkog izraza i reprezentacije novog društvenog uređenja iako se istovremeno oslanjaju na europske uzore u stilskom i kulturnom pogledu.⁴⁰

Prve poslijeratne godine u kontekstu umjetnosti bile su obilježene nastojanjem formiranja umjetničkog izraza koji će adekvatno predstavljati novo socijalističko društvo. To se pokušalo ostvariti prihvaćanjem pravca socijalističkog realizma koji se u našoj sredini nije osobito ukorijenio. Posebno ne nakon odluke Informbiroa iz 1948. godine i zahlađenja odnosa sa SSSR-om.⁴¹ Sve do ranih 50-ih vladala je ambivalentna klima u kojoj je bio prisutan sraz oprečnih umjetničkih ideja. Službena partijska politika nije odviše blagonaklono gledala na hrvatsku poslijeratnu modernu arhitekturu, koja se nastavila razvijati u skladu s principima i iskustvima stečenim prije II. svjetskog rata te je vladala bojazan da će se previše približiti dekadentnim zapadnim uzorima. Nasuprot konzervativnom stavu vladajuće strukture, Mohorovičić iznosi koncept *poopćenog funkcionalizma*.⁴² Time je definirao specifičnu inačicu moderne arhitekture koja je interpretirana i prilagođena hrvatskim prilikama i potrebama te je lišena nepromišljenog preuzimanja internacionalnih predložaka. Popuštanjem socrealističke dogme otvorio se put novim idejama svrhe i ciljeva umjetnosti, ali i odabira modernih europskih uzora u razvoju identiteta hrvatske arhitekture.⁴³ Sve to ukazuje kako se težilo skladu između naslijeđene

---

³⁸ Isto, str. 370-372

³⁹ Isto, str. 369

⁴⁰ Isto, str. 369-372 („Prvu nagradu za zgradu predsjedništva osvajaju hrvatski arhitekti Vladimir Potočnjak, Zlatko Neumann, Antun Ulrich i Dragica Perak, APZ Hrvatske, po kojemu je zgrada i izvedena. Dva od triju drugoplasiranih radova stižu također iz Hrvatske: Šegvić, Galić, Bon i Augustinčić u jednom, te Haberle, Tomičić, Bertol, Poletti i Feldt u drugom timu.“ „...dok je treća opet pripala hrvatskim arhitektima: Kazimiru i Božici Ostrogović te M. Marasoviću. Hotel „Jugoslavija“ izveden je po prvonagrađenom projektu Lavoslava Horvata i Mladena Kauzlarića, APZ Hrvatske.“)

⁴¹ Usp. Nikola Polak, »Strogost moderniteta«, 1998., str. 39

⁴² Usp. Karin Šerman, »Kontekst, igra, znak«, u: Arhitektura, stručni i znanstveni časopis Udruženja hrvatskih arhitekata, Zagreb: Udruženje hrvatskih arhitekata, 54 (2005.), 1 (217), str. 29

“ *Funkcionalizam, drugim riječima, i dalje opstaje kao ideja, u pogledu promišljanja neizostavnih aspekata tehnike, funkcije, konstrukcije i ekonomije, ali on u hrvatskoj verziji istodobno obuhvaća, kako Mohorovičić uvjeren zastupa, i promišljanje mnogo širih aspekata: razinu estetike i oblikovanja, eksperimenta i istraživanja, baš kao i čitav niz historijskih, morfoloških, socijalnih, političkih, psiholoških i kulturoloških slojeva.*“

⁴³ Usp. Vedran Ivanković, »Moskovski boulevard – Ulica grada Vukovara u Zagrebu 1945.-1956. godine, Arhitektura i urbanizam na razmeđu Istoka i Zapada«, u: Prostor, 14 (2006.), 2 (32), Zagreb: Arhitektonski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, str. 182

tradicije, koja nije bila zaboravljena i potrebe formiranja adekvatnog umjetničkog izraza novog društvenog uređenja.

Početakom 50-ih godina važnu ulogu na našoj umjetničkoj sceni imala je grupa EXAT 51. Zalaganjem za apstraktnu umjetnost i sintezu svih disciplina likovnog stvaralaštva (arhitektura-slikarstvo-dizajn) jasno su se diferencirali u odnosu na praksu socijalističkog realizma. Izložbama i teorijskim tekstovima izvršili su značajan utjecaj na umjetnost u našoj sredini pa tako i na arhitektonsku misao. Arhitekti Bernardo Bernardi, Zdravko Bregovac, Zvonimir Radić, Božidar Rašica, Vjenceslav Richter, Vladimir Zarahović, članovi EXAT-a, svi su bili diplomanti na katedri kod profesora Strižića, gdje se u većoj mjeri pridavala pažnja „funkcionalnoj analizi“ nego arhitektonskom izrazu, a postulati internacionalnog karaktera suvremene arhitekture bili su ono na čemu su inzistirali u radu.⁴⁴

Period ranih 50-ih godina obilježen je intenzivnom izgradnjom (npr. Vitićeva naselja na Visu, sedam višestambenih zgrada Milana Žerjavića u Zagrebu između Martićeve, Bijankinijeve, Breščenskog i Vojnovićeve, po urbanističkoj regulaciji Ivana Zemljaka i planu perivojnog uređenja Zvonimira Frölicha, natječajima, kao i osvrtima na realizacije prethodnih godina (Vladimir Antolić), ali i propitivanjem standarda stanovanja te dosezima industrijalizirane Europe i svijeta (Alfred Albini), ispitivanjem modela vikend-stanovanja po uzoru na Le Corbusiera 30-ih na vikend kućama u okolici Zagreba prema projektu Božidara Rašice itd.⁴⁵

Arhitektura 50-ih i 60-ih godina kod nas predstavlja zanimljivu manifestaciju moderne zbog društvenog konteksta u kojem se formira i slijeđenjem razvoja teorijskih postavki europskog modernizma. Enormni pothvat obnove i izgradnje u skladu s potrebama uspostavljanja novog društvenog uređenja uvelike je realiziran do kraja 60-ih godina.⁴⁶ Inicijalne potrebe i prioritete su uglavnom bili ostvareni te je država nastavila ulagati u izgradnju postavljajući nove i drugačije zadatke pred struku koja je spremno odgovarala na njih. Nosioци naprednih kreativnih ideja svojim su se ostvarenjima prometnuli u ključne figure koje su obilježile navedeno razdoblje i smionu formiranje identiteta hrvatske arhitekture kasnog modernizma.

U velikom rasponu talentiranih stručnjaka koji su u tome sudjelovali vrijedi istaknuti neke od njih i njihove projekte: Gradska vijećnica, Zagreb, 1955. (Kazimir Ostrogović), Radničko sveučilište, Zagreb, 1956. (Radoslav Nikšić i Ninoslav Kučan), Jugoslavenski paviljon Expo 58, Bruxelles, 1956. (Vjenceslav Richter), Stambena zgrada u Laginjinoj, Zagreb, 1958. (Ivan

---

⁴⁴ Usp. Nikola Polak, »Strogost moderniteta«, 1998., str. 37

⁴⁵ Usp. Vedran Ivanković, Mladen Obad Šćitaroci, »Planiranje i izgradnja Zagreba 1945.-1955.«, 2011., str. 371-372

⁴⁶ Usp. Nikola Polak, »Strogost moderniteta«, 1998., str. 38

Vitić), Centar za zaštitu majke i djeteta u Klaićevoj, Zageb, 1956. (Vladimir Turina), paviljon Mašinogradnje na Velesajmu, Zagreb, 1957. (Božidar Rašica), Drveni neboder u Martićevoj, Zagreb, 1955.-1958. (Drago Ibler), Putnička zgrada aerodroma, Zagreb, 1962. (Josip Uhlik), Stambena zgrada u Vukovarskoj, Zagreb, 1962. (Stanko Fakris), Koncertna dvorana Vatroslav Lisinski, Zagreb, 1963.-1973. (Marijan Haberle, Minka Jurković, Tanja Zdvorak), Palača pravde, Zagreb, 1964. (Ninoslav Kučan), Tehnološki fakultet u Pierottijevoj, Zagreb, 1964. (Alfred Albini), Robna kuća Nama, Trnsko, Zagreb, 1966. (Aleksandar Dragomanović).⁴⁷

3. ARHITEKT IVAN VITIĆ

3.1. Biografija

Ivan Vitić rođen je 21. veljače 1917. godine u Šibeniku, gdje je i odrastao.⁴⁸ Na Arhitektonskom odsjeku Tehničkog fakulteta u Zagrebu diplomirao je 1941. godine.⁴⁹ Vitićeva strukovna karijera počinje još za vrijeme studija kada je kao student u suradnji s netom diplomiranim starijim kolegom Mirkom Kovačem postigao plasman na natječaju za Slovenski dom i Radio-stanicu u Ljubljani (1939./1940.), a potom zajedno sa svojim učiteljem crtanja i modeliranja, akademskim kiparom i diplomiranim inženjerom arhitekture Franom Cotom, plasman na natječaju za hotel na Plitvičkim jezerima (1940./1941.).⁵⁰ Nakon završetka studija, od 1941. do 1943. radi kao asistent svog profesora Alfreda Albinija na Katedri za arhitektonske kompozicije.⁵¹ Od 1945. do 1946. godine bio je zaposlen u Ministarstvu graditeljstva Narodne Republike Hrvatske, potom prelazi u tada osnovani Arhitektonski projektni zavod, a od 1947. do 1950. godine radio je kao arhitekt Ministarstva vanjskih poslova FNRJ (Federativne Narodne Republike Jugoslavije).⁵²

Godine 1951. osnovao je Arhitektonski biro „Vitić“ u kojem je proveo ostatak radnog vijeka. Njegov rad bio je prepoznat i u međunarodnim krugovima. Već u prvoj polovici 50-ih godina ugledni europski strukovni časopisi *Werk* i *L'Architecture d'aujourd'hui* pišu o Vitićevom radu.⁵³ O njemu su pisali i tokijski *Kenchiku Bunka – The Architectural Culture*, bečki *der Aufbau*, londonski *Architects' Year Book*, a 1972. godine u časopisu *Architectural Review*

---

⁴⁷ Isto, str. 38

⁴⁸ <http://www.d-a-z.hr/hr/clanovi/arhitekti/vitic-ivan,2313.html>, (pregledano 03.08.2021.)

⁴⁹ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64912>, (pregledano 03.08.2021.)

⁵⁰ Aleksander Laslo, »Ivan Vitić: solo arhitekt u kolektivističkom okruženju«, u: Arhitektura, stručni i znanstveni časopis Udruženja hrvatskih arhitekata: Ivan Vitić, 2005., str. 22

⁵¹ »Biografija«, u: Arhitektura, stručni i znanstveni časopis Udruženja hrvatskih arhitekata: Ivan Vitić, 2005., str. 173

⁵² <http://www.d-a-z.hr/hr/clanovi/arhitekti/vitic-ivan,2313.html>, (pregledano 03.08.2021.)

⁵³ Usp. Aleksander Laslo, »Ivan Vitić: solo arhitekt«, u: Arhitektura, stručni i znanstveni časopis Udruženja hrvatskih arhitekata: Ivan Vitić, 2005., str. 23

izašao je opširan članak pod naslovom „*VITIC*“.⁵⁴ U karijeri dobio je brojne natječajne nagrade i strukovna priznanja, a svoje radove prikazivao je na samostalnim i skupnim izložbama, ali i u vlastitim publikacijama.⁵⁵ Sudjelovao je i na međunarodnim izložbama – Međunarodne unije arhitekata 1951. godine u Maroku i izložbi suvremene jugoslavenske arhitekture u Londonu 1959. godine.⁵⁶ Osebujan, siguran i inovativan pristup prisutan je u cjelokupnom opusu arhitekta Vitića iza kojeg se jasno daje naslutiti jednako tako osebujna, živa i zaigrana osobnost. Umro je u Zagrebu 22. prosinca 1986. godine.⁵⁷

3.2. Osvrt na stvaralaštvo

Ivan Vitić jedan je od najznačajnijih i najplodnijih arhitekata hrvatske poslijeratne moderne arhitekture. Bio je vrlo kreativan i plodonosan stvaratelj. U karijeri je izradio nekoliko stotina projekata od kojih mnogi nisu realizirani. Izvedeni projekti ukazuju na nivo stručnosti i spremnosti da iskaže talent kroz arhitektonska rješenja različite namjene od stambenih kuća i zgrada, naselja, vojnih objekata, hotela, motela, izložbenih paviljona, do zgrada upravnih središta itd. Njegovo stvaralaštvo obilježeno je utjecajem suvremenih tokova i oslanjanjem na postulate moderne internacionalne arhitekture uz poštovanje lokalne tradicije. Istaknuo se suverenim i inventivnim pristupom u korištenju mogućnosti novih materijala i konstrukcija, kao i promišljenim smještajem objekata u postojeći ambijent. Neovisno o tipologiji, Vitić je uvijek vješto nalazio mjeru u kojoj njegovi jasni volumeni bivaju prisutni u prostoru.

Prvo samostalno ostvarenje realizirao je 1943. godine - gospodarsku kuću obitelji Schwartz na Remetskom kamenjaku.⁵⁸ Među prvim značajnijim Vitićevim projektima bili su Pionirski grad (Grad Mladih) u Granešini (1948-1951.) s Josipom Seisselom, tvornica Jugovinil (1949.), stambena naselja I. i II. na Visu (1952.-1953.), zgrada socijalnog osiguranja u Zadru (1956.) i različiti kompleksi u Šibeniku (1952.-1960.).⁵⁹

Šezdesetih godina došlo je do uzleta turizma na našoj obali uslijed izgradnja Jadranske magistrale što je omogućilo turistima novo iskustvo putovanja tranzitnog karaktera i tome je prilagođena ponuda smještaja u tipu motela.⁶⁰ Poljoprivredni industrijski kombinat „Sljeme“ prateći onodobne trendove angažirao je Ivana Vitića koji je za njih projektirao pet motela od

---

⁵⁴ <https://www.gradimo.hr/ostalo/ivan-vitic-solo-arhitekt-u-kolektivisticom-okruzju/> (pregledano 04.08.2021.)

⁵⁵ Usp. Aleksander Laslo, »Ivan Vitić: solo arhitekt«, u: Arhitektura, stručni i znanstveni časopis Udruženja hrvatskih arhitekata: Ivan Vitić, 2005., str. 23

⁵⁶ Isto, str. 23

⁵⁷ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64912>, (pregledano 03.08.2021.)

⁵⁸ Isto, str. 22-23

⁵⁹ Enciklopedija likovnih umjetnosti, Inj – Portl, (ur.) Andre Mohorovičić, Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1964., str. 537-538

⁶⁰ Usp. Melita Čavlović, »Danas otvaramo magistralu, a sutra motele«, u: Zarezu, 21.11.2013., <http://pogledaj.to/arhitektura/danas-otvaramo-magistralu-a-sutra-motele/>, (pregledano 05.08.2021.)

koji su 1965. godine izvedena tri u gradovima Trogiru, Biogradu i Rijeci.⁶¹ Za riječki motel je iste godine bio nagrađen saveznom nagradom „*Borba*“ za najbolje djelo s područja arhitekture i urbanizma u Jugoslaviji.⁶² Uspješno se bavio problemima regulacije povijesnih dijelova gradova - poluotoka u Zadru (1953), obale u Šibeniku i središta Mostara.⁶³

O jedinstvenom stvaralačkom karakteru govore projekti koji predstavljaju neke od najvažnijih realizacija arhitektovog opusa, od Izložbenog paviljona br. 40 na Zagrebačkom velesajmu (1957.), bivših domova JNA u Šibeniku (1960., danas gradska knjižnica), Komiži (1961.) i Splitu (1962.), stambenog sklopa Narodne banke u Laginjinoj (1962.) do arhitektonskog i urbanističkog rješenja zgrade CK SKH (1968.) na zagrebačkom Prislavlju, poznatije kao *Kockica*.⁶⁴

Osobitim likovnim tretmanom pročelja, oblikovanjem volumena, kao i promišljenim smještajem u postojeći ambijent stambeni kompleks na uglu Laginjine i Vojnovičeve ulice (1957-1962.), predstavlja složeno i slojevito arhitektonsko rješenje. Inovativnost, modernost arhitektonskog izričaja, kombiniranje volumena i odnos prema prostoru, aspekt socijalnih interakcija te likovnosti i polikromije čine specifične značajke karakteristične za cjelokupni arhitektov opus. Gotovo sve ove elemente u nekoj mjeri možemo iščitati na primjeru Laginjine, ali i uočiti sličnosti koje dijeli s nekim drugim Vitićevim projektima. U kontekstu povezivanja volumena postoje paralele s projektima za željezničku direkciju u Skopju (1959.), vijećnicu u Amsterdamu (1968.) te arhitektonsko-urbanističkim rješenjem *Kockice*.⁶⁵ Fasadna rješenja slična Laginjinoj Vitić primjenjuje na hotelu Jadran u Šibeniku (1957-1959.), Vili Meje (1955.)⁶⁶ i Jugoslavenskom paviljonu u Sveučilišnom gradu u Parizu (1957.) te stambenom neboderu u Poljičkoj ulici u Splitu (1962.-1966.).⁶⁷

Projekt sklopa u Laginjinoj jedno je od najvažnijih ostvarenja moderne arhitekture s prijelaza 50-ih na 60-e godine prošloga stoljeća kod nas koji nosi važne značajke ukupnog Vitićevog opusa.

---

⁶¹ Melita Čavlović, »Danas otvaramo magistralu, a sutra motele«, u: Zarezu, 21.11.2013., <http://pogledaj.to/arhitektura/danas-otvaramo-magistralu-a-sutra-motele/>, (pregledano 05.08.2021.)

⁶² »Javna priznanja«, u: Arhitektura: Ivan Vitić (217), 2005., str. 174

⁶³ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64912>, (pregledano 05.08.2021.)

⁶⁴ Krešimir Galović, u: Vijenac, 23.06.2005., <http://www.d-a-z.hr/hr/vijesti/viticeva-zgrada-u-laginjinjoj-uvrstena-na-popis-zgrada-za-sufinanciranje-zastitnih-radova,1102.html>, (pregledano 05.08.2021.), <http://www.d-a-z.hr/hr/vijesti/godisnjica-rodenja-ivana-vitica,1211.html>, (pregledano 05.08.2021.), Arhitektura: Ivan Vitić, (217), 2005.

⁶⁵ <http://www.d-a-z.hr/hr/vijesti/viticeva-zgrada-u-laginjinjoj-uvrstena-na-popis-zgrada-za-sufinanciranje-zastitnih-radova,1102.html>, (pregledano 05.08.2021.)

⁶⁶ Usp. Boris Bakal, »Legenda o brodu«, u: Oris, 2015., str. 228, http://www.oris.hr/files/pdf/zastita/197/91_legenda.pdf, (pregledano 06.08.2021.)

⁶⁷ Usp. Šerman, Karin, »Kontekst, igra, znak Stambena zgrada Laginjina 7-9 Zagreb 1957.-1962.«, u: Arhitektura, stručni i znanstveni časopis Udruženja hrvatskih arhitekata, 2005., str. 47

3.3. Stambeni kompleks u Laginjinoj 7-9, 1957.-1962.

Dio grada u kojem se smjestio Vitićev sklop u Laginjinoj počinje se urbanistički i arhitektonski oblikovati tijekom 20-ih i 30-ih godina nakon izmještanja stare gradske klaonice na današnju lokaciju u Heinzelovoj ulici.⁶⁸ Tijekom kasnih 40-ih započinje intenzivnija izgradnja na potezu Martićeve i kulminira tijekom 50-ih i 60-ih godina.⁶⁹ Postojeće gradsko tkivo određeno je rasterom iz 19. stoljeća u kojeg postupno ulaze ostvarenja u duhu moderne arhitekture, a ovisno o potrebama oblikovala se nova vizura grada istočno od Draškovićeve ulice. Institucionalni okvir urbanističkih aktivnosti u Zagrebu određuje Urbanistički zavod grada Zagreba, osnovan 1947. godine, na čelu s Vladom Antolićem kojeg je naslijedio Zdenko Kolacio započevši izradu urbanističkog programa grada Zagreba.⁷⁰

Ivan Vitić projektirao je arhitektonski sklop stambeno-poslovnih zgrada međusobno povezanih sustavom galerija, kojeg čine trokatnica u Laginjinoj 7 i deseterokatni neboder s četverokatnicom na uglu Laginjine 9 i Vojnovićeva ulice (sl.1-2.). Naručitelj projekta je bila Narodna banka Federativne Narodne Republike Jugoslavije – Centrala za Narodnu Republiku Hrvatsku⁷¹. Radove je izvodilo poduzeće „Industrogradnja“ iz Zagreba, a projekt je realiziran u periodu od kraja 1957. do 1962. godine.⁷² Iste godine kada je dovršena izgradnja, Savez arhitekata Jugoslavije je proglasio Vitićev rad najboljom godišnjom realizacijom.⁷³ Sklop u Laginjinoj je primjer funkcionalne, humane arhitekture i predstavlja odraz onodobnih arhitektonskih promišljanja u Vitićevoj kreativnoj interpretaciji.

---

⁶⁸ <http://www.d-a-z.hr/hr/vijesti/viticeva-zgrada-u-laginjinjoj-uvrstena-na-popis-zgrada-za-sufinanciranje-zastitnih-radova,1102.html> (pregledano 06.08.2021.)

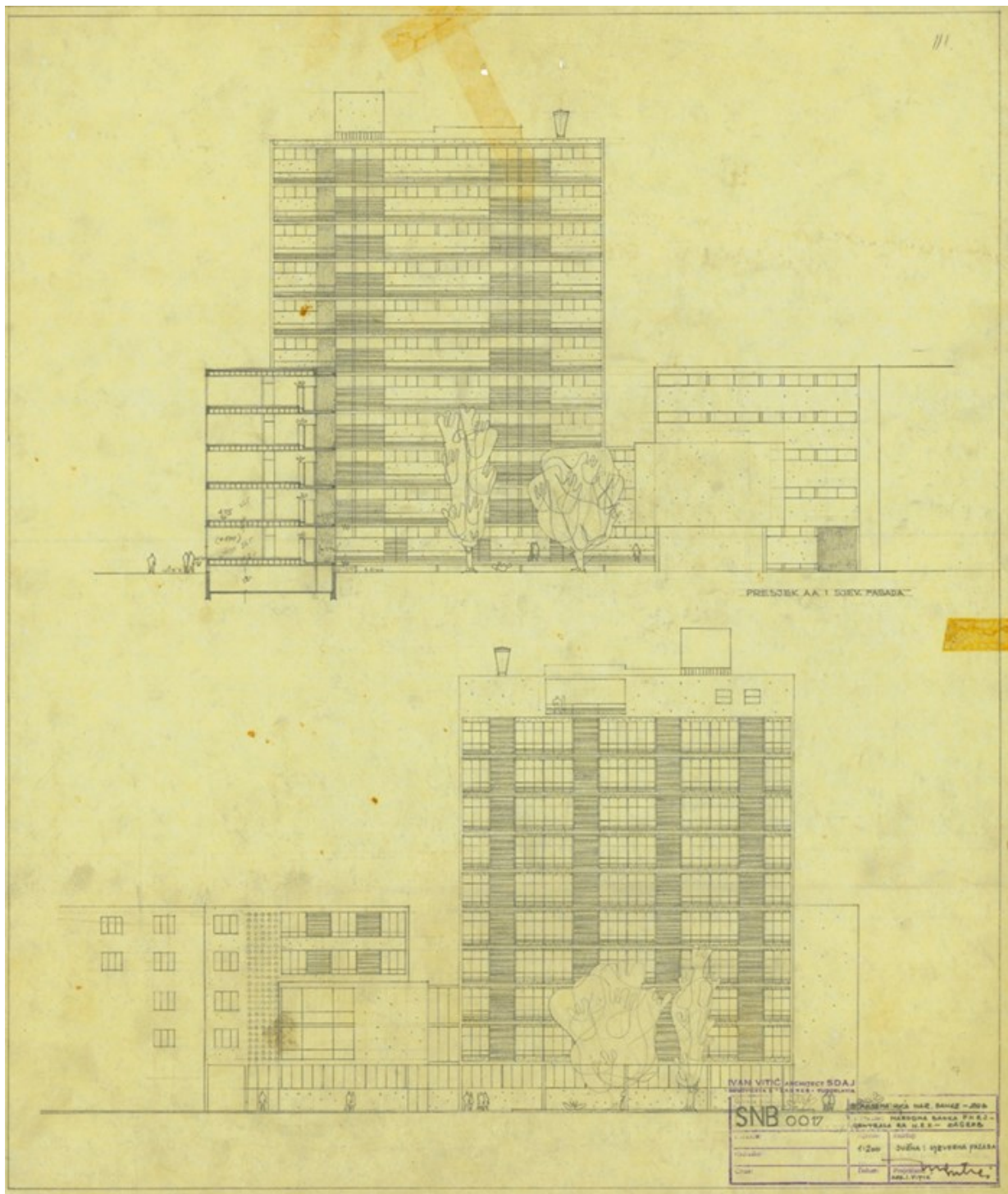
⁶⁹ Usp. Eve Blau, Ivan Rupnik, Project Zagreb – Transition as Condition, Strategy, Practice, Barcelona, New York; Actar, 2007., str. 254

⁷⁰ Usp. Radovan Mišćević, »Prema antologiji hrvatskog urbanizma i prostornog planiranja«, u: Arhitektura, stručni i znanstveni časopis Udruženja hrvatskih arhitekata, 1998., str. 11-12

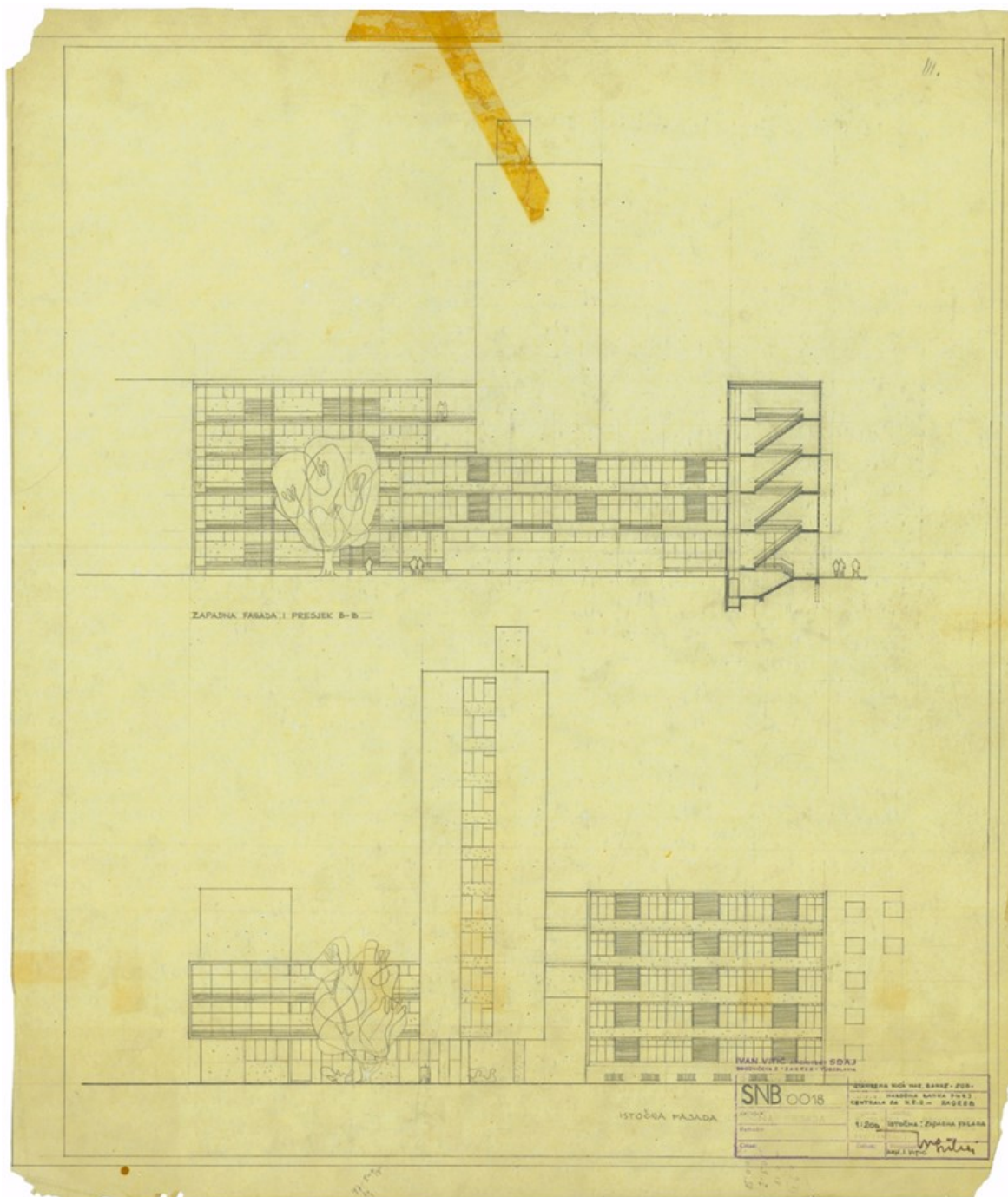
⁷¹ U daljnjem tekstu Narodna banka FNRJ – Centrala za NRH

⁷² Usp. Zrinka Paladino, »Mogućnost obnove arhitekture Ivana Vitića u Laginjinoj ulici u Zagrebu«, u: Motel Trogir: nije uvijek budućnost ono što dolazi, (ur.) Nataša Bodrožić, Saša Šimpraga, Zagreb : Slobodne veze, udruga za suvremene umjetničke prakse, 2016., str. 149

⁷³ Usp. Karin Šerman, »Kontekst, igra, znak«, u: Arhitektura, stručni i znanstveni časopis Udruženja hrvatskih arhitekata, 2005., str.47

Slika 1. Idejni projekt – sjeverno i južno pročelje

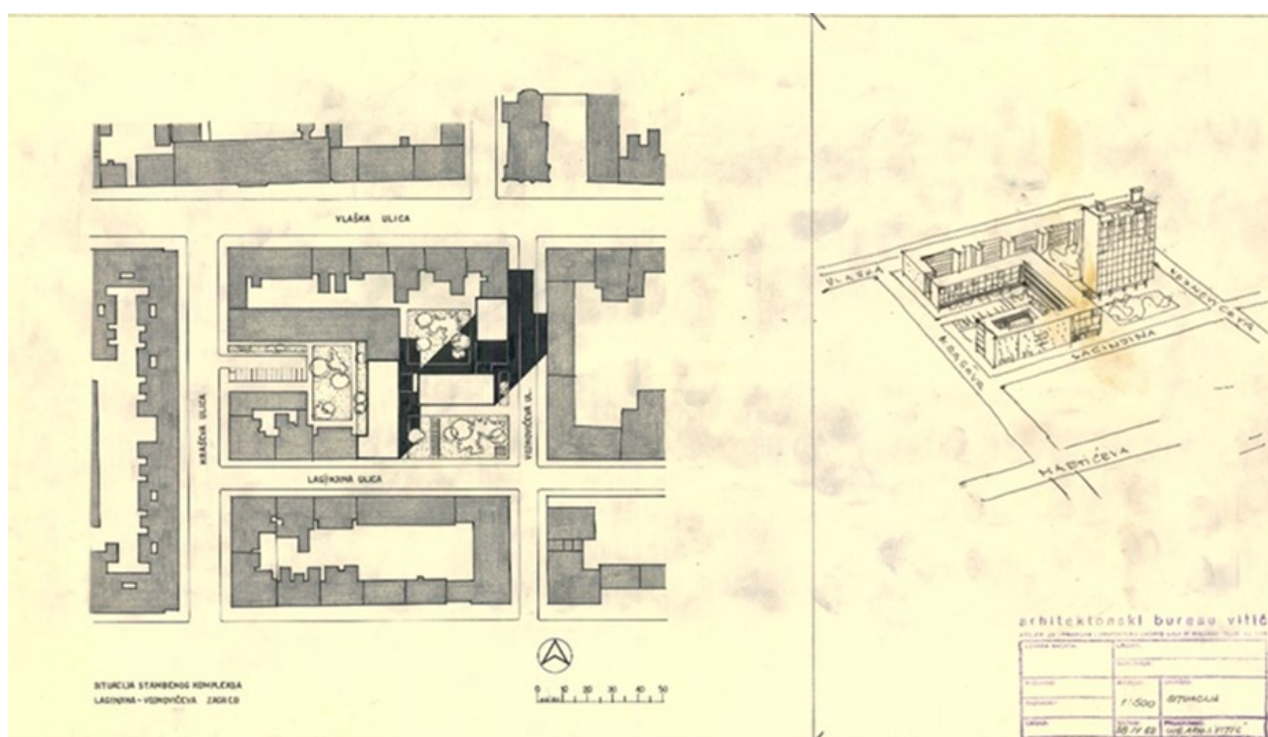
Slika 2. Idejni projekt – zapadno i istočno pročelje

Raznolikost referenci koje se mogu razabrati u podlozi projekta govore o arhitektovoj širini i poznavanju aktualnih zbivanja. U literaturi se Vitićev sklop ponajprije komparira i dovodi u vezu s Le Corbusierovom zgradom marseilleskog *Unité d'habitation* (1947.-1952.) s kojom dijeli određene sličnosti.⁷⁴ To se odnosi na poštovanje „pet točaka nove arhitekture“⁷⁵, kao i na

⁷⁴ Isto, str. 47

⁷⁵ Isto

kolorizam pročelja. Za razliku od Le Corbusierovog monumentalnog i prostorno izoliranog zdanja, kako Šerman navodi u tekstu »Kontekst, igra, znak«, Vitićeva Laginjina predstavlja „apoteozu odnosa“, ali i ukazuje na višeslojne dinamične odnose u kojima se suptilno isprepliću suprotne kategorije.⁷⁶ Istovremeno sklop pripada zatečenoj strukturi nadovezujući se na nju bočnim nižim volumenima, uklapa se u postojeće urbano tkivo, a s druge strane, volumen nebodera se uvlači u unutrašnjost bloka (sl. 3.-4.). Arhitekt je na taj način otvorio prostor ispred zgrade gdje se smjestio mali park. Za razliku od uobičajenih rješenja bloka sa zatvorenim unutarnjim dvorištem, takvom inverzijom omogućio je inače nedostupno i slabo iskorištenom prostoru da postane javno dostupan i koristan.⁷⁷

Slika 3. Prikaz Vitićevog stambeno-poslovnog kompleksa u bloku Vlaška – Vojnovićeva –Laginjina – Krašićeva (danas Baureova), situacija iz 1962. godine

⁷⁶ Isto, str. 28

⁷⁷ Isto, str. 31

Slika 4. Sklop u Laganjinoj nakon izgradnje

U tom kontekstu postoje sličnosti s projektom Mies van der Rohea za Seagram Building u Park Avenue u New Yorku (1954.-1958.) koji odstupa od uobičajenog principa iskorištavanja maksimalnog građevinskog kapaciteta parcele i neboder uvlači unutar bloka, a ispred ostavlja prostor trga.⁷⁸ Istovremeno u Zagrebu postoji nekoliko primjera sličnog rješenja ugaone parcele i raščlambe volumena kao kod crkve Sv. Blaža (1910.-1913.) Viktora Kovačića do uklapanja nebodera u postojeću strukturu dodavanjem nižih dijelova kao kod Löwyjeve kuće Radovan (1933.) i Planićeve zgrade „Napretka“ (1936.).⁷⁹

Ono što je Laganjinoj osiguralo originalnost i prepoznatljivost, ali i polemike, jest njezina specifična likovnost koja predstavlja Vitićev osobni pečat. Bočne strane nebodera čine zaglađene bijele plohe, a pročelje je uokvireno tankim bijelim obrubom. Unutar bijelog okvira ritmički se izmjenjuju prozorski otvori i pune plohe obojene plavom, crvenom, žutom i zelenom bojom. Između katova se nalaze tanke bijele horizontalne linije. Domišljat detalj čine crna klizna sjenila u punoj visini kata koja osim funkcionalne uloge, s obzirom na južnu orijentaciju pročelja, imaju i umjetničku komponentu jer osiguravaju stalnu dinamiku kompozicije pročelja.

---

⁷⁸ Isto, str. 31

⁷⁹ Isto, str. 34

Zahvaljujući ovakvom rješenju pročelja česte su usporedbe s Mondrianom, ali za razliku od Mondrianovih fiksnih kompozicija Vitić stanarima pruža aktivnu ulogu sustvaratelja vizualnog izraza koji je refleksija trenutka uvjetovanog promjenjivim i nepredvidljivim potrebama svakodnevice, a prema zadanim parametrima samog arhitekta. Vitić je ovakva fasadna rješenja primjenjivao na drugim projektima čime potvrđuje sklonost prema apstraktnom u umjetnosti, koja je tada bila aktualna na svjetskoj i domaćoj arhitektonskoj sceni.

Konstrukcija svih volumena sklopa tipična je za izgradnju 60-ih godina 20. stoljeća zbog vanjskih dvostrukih zidova od opeke, nosivih zidova od armiranog betona sa sitno rebričastom stropnom konstrukcijom između katova.⁸⁰ Komponente humanog funkcionalizma prisutne su u projektiranju stanova kojima se pristupa s otvorenih galerija, a stanovi su uzdignuti za 50-tak cm što omogućuje privatnost stanarima.⁸¹ Nosivi zidovi dužine 7,30 m između stanova omogućuju izvedbu bez dodatnih nosivih elemenata, a time i slobodu organizacije prostora.⁸² U kompleksu se nalazi ukupno sedamdeset i dva stana (9 x 3,5 spavaće sobe; 36 x 3 spavaće sobe; 4 x 2 spavaće sobe; 20 x 1 spavaće sobe; 3 x 2 spavaće sobe).⁸³ Većina stanova podjednake je veličine (69 četvornih metra), izuzev rubnih stanova koji su nešto manji.⁸⁴ Interijer je kružne organizacije s glavnim sobama smještenim prema ulici, dok su dnevni boravak, blagovaonica i kuhinja orijentirani prema dvorišnoj strani. Prozračnosti prostora doprinose izvedena nadsvjetla na većini pregradnih zidova kao i dvostrana prirodna osvjetljenost s ulične i dvorišne strane.⁸⁵ Projektom su bili predviđeni različiti sadržaji poput trgovine i ambulante (nisu izvedeni), radionice, hotela (prenamjena u apartmane) i kafić.⁸⁶ Zgrada ima velik podrum koji je nekada bio ležište ugljena, a danas je neiskorišten te spreman za novu upotrebu.⁸⁷

Nakon desetljeća nebrige sklop se našao u zapuštenom stanju s mnogobrojnim vidljivim i nevidljivim problemima. Znakovi propadanja bili su najočitiji na fasadi – pukotine, otpala žbuka, izbljedjele nijanse obojanih ploha, dotrajalost drvenih prozorskih okvira te pomičnih drvenih panela (sl. 5.). Loše stanje drvenih sjenila narušavalo je kvalitetu života stanara jer se dio njih zaglavio, a neki su ostali ispred prozorskih otvora u potpunosti nepomični i time onemogućavali prodor svjetlosti (u pojedinim slučajevima je to trajalo godinama), ali

---

⁸⁰ Usp. Zrinka Paladino, »Mogućnost obnove arhitekture Ivana Vitića u Laginjinoj ulici u Zagrebu«, u: Motel Trogir: nije uvijek budućnost ono što dolazi, (ur.) Nataša Bodrožić, Saša Šimpraga, Zagreb : Slobodne veze, udruga za suvremene umjetničke prakse, 2016., str. 156

⁸¹ Isto

⁸² Isto, str. 43

⁸³ <https://bacaci-sjenki.hr/projekti/hrvatski-vitic-plese/> (pregledano 01.08.2021.)

⁸⁴ Prema razgovoru s mr.sc. Alanom Barunom, dipl. ing. arh., dana 07.07.2021.

⁸⁵ Usp. Karin Šerman, »Kontekst, igra, znak«, 2005., str. 43

⁸⁶ Usp. Karin Šerman, »Kontekst, igra, znak«, 2005., str. 43, <https://bacaci-sjenki.hr/projekti/hrvatski-vitic-plese/> (pregledano 10.08.2021.)

⁸⁷ <https://bacaci-sjenki.hr/projekti/hrvatski-vitic-plese/> (pregledano 10.08.2021.)

istovremeno su predstavljali ozbiljnu opasnost za prolaznike jer se događalo da izađu iz svojih ležišta i padnu na tlo.⁸⁸

Slika 5. Vitićev sklop prije sanacije i obnove

4. PROJEKT „VITIĆ PLEŠE“ – INTERDISCIPLINARNOST U SLUŽBI ZAJEDNICE

Projekt *Vitić pleše* nastao je i pokrenut prema ideji neprofitne organizacije Bacači sjenki te predstavlja: „/.../ interdisciplinarni projekt zajednice (humano-urbana mreža), započet 2004. u cilju obnove zajedničkih “prostora” stambenog Bloka Narodne banke u Laginjinoj 7 i 9 u Zagrebu (liftova, fasade, krovne terase, stubišta, itd.) te promišljanja njezine materijalne i nematerijalne baštine kao resursa održive obnove, održavanja i korištenja.“⁸⁹

Bacači sjenki su umjetnička i proizvodna platforma za interdisciplinarnu suradnju i stvaralaštvo te promišljanje intermedijalnih umjetnosti koja djeluje od 2001. godine.⁹⁰ Pojedincima

⁸⁸ Prema razgovoru s mr.cs. Alanom Braunom, dipl. ing. arh., dana 07.07.2021.

⁸⁹ <https://bacaci-sjenki.hr/projekti/hrvatski-vitic-plese/>, (pregledano 15.07.2021.)

⁹⁰ <https://bacaci-sjenki.hr/about/>, (pregledano 15.07.2021.)

različitih dobnih skupina i profesija omogućavaju sudjelovanje u cjelogodišnjem programu (medijsko, filmsko, informatičko i informacijsko opismenjavanje te stručno usavršavanje) koji realiziraju u suradnju sa strukovnim organizacijama, obrazovnim ustanovama u Hrvatskoj i izvan nje, kao i brojim partnerima.⁹¹ U okviru djelovanja isprepliću različite prakse i forme umjetnosti koje rezultiraju mnogobrojnim interdisciplinarnim i međunarodnim suradnjama u vidu širokog raspona projekata (video umjetnost, filmsko stvaralaštvo i kazališne izvedbe, aktivizam, projekti kulturne memorije i očuvanja kulturne i urbane baštine, izložbe, radionice, urbani performansi i intermedijalne instalacije te pedagoški rad).⁹²

Umjetnička platforma Bacači sjenki, na čelu s Borisom Bakalom kao istaknutim predstavnikom, imala je važnu ulogu u poticanju suvlasnika zgrade u Laginjinoj na oživljavanje međusobnih odnosa i uspostavljanju dijaloga, što je rezultiralo potrebom promišljanja značaja same zgrade kako stanarima tako i široj zajednici te važnosti poduzimanja akcija s ciljem njezinog očuvanja, ali i stvaranja predodžbe o održivoj budućnosti prilagođenoj 21. stoljeću.

Ideja o projektu nastala je 2003., a naredne godine poduzete su prve akcije i nastavljene su sve do početka obnove 2016. godine.⁹³ Višegodišnji trud svih sudionika ogledao se u stvaranju različitih sadržaja i akcija kojima se projekt neprekidno razvijao i postupno vodio ostvarenju cilja – obnovi i oživljavanju nebodera u Laginjinoj. U razdoblju od 2004.-2005. godine pokrenute su umjetničke akcije i programi unutar i oko zgrade. Među njima se ističu sastanci proširenog kućnog savjeta na kojima su sudjelovali arhitekti, umjetnici, pisci i drugi stručnjaci s područja društvenih i humanističkih znanosti koji su sebe zamišljali u ulozi stanara i suvlasnika u Vitićevom neboderu.⁹⁴ Od 2004.-2008. godine stvara se arhiv povijesti zgrade te memorijski arhiv zgrade i arhiv memorije susjedstva.⁹⁵ Godina 2005. godine obilovala je rasponom sadržaja vezanih uz zgradu od održavanja koncerta na krovnoj terasi koja godinama nije korištena do plesne intervencije Llinkt!, izložbe „Vitić pleše“ u galeriji Modulor, i prvog kućnog savjeta stanara gdje se ozbiljno počelo razmatrati o obnovi, a iste je godine kompleks uvršten na listu zaštićenih kulturnih dobara.⁹⁶ Od 2006.-2014. godine provodio se projekt *Čovjek je prostor: Vitić pleše* koji se sastojao od niza predavanja i radionica.⁹⁷ Potom, u periodu od 2007.-2015. godine započelo je snimanje dokumentarnog filma *Betonska ljubav* na

---

⁹¹ <https://bacaci-sjenki.hr/about/>, (pregledano 15.07.2021.)

⁹² <https://bacaci-sjenki.hr/about/>, (pregledano 15.07.2021.)

⁹³ Na mrežnim stranicama Bacača sjenki i bloga Vitić pleše nalazi se kronološki popis sadržaja obuhvaćenih projektom

⁹⁴ http://viticplese.blogspot.com/p/blog-page_2.html, (pregledano 16.07.2021.)

⁹⁵ <https://bacaci-sjenki.hr/projekti/hrvatski-vitic-plese/>, (pregledano 16.07.2021.)

⁹⁶ Barbara Matejčić, Počela obnova Vitićevog nebodera, Portal Pogledaj to, 4.2.2016., <http://pogledaj.to/arhitektura/pocela-obnova-viticevog-nebodera/>, (pregledano 16.07.2021.)

⁹⁷ <https://bacaci-sjenki.hr/projekti/hrvatski-vitic-plese/>, (pregledano 16.07.2021.)

temelju video i foto materijala nastalih dotadašnjim dokumentiranjem projekta.⁹⁸ Gradski ured za prostorno uređenje, izgradnju grada, graditeljstvo, komunalne poslove i promet u prosincu 2011. godine uvrstio je stambeni kompleks u Laginjinoj na listu prioriteta korištenja sredstava spomeničke rente.⁹⁹ U veljači 2014. godine održana je panel/ tribina *Hoće li Vitićev neboder opet plesati?* u organizaciji Društva arhitekata Zagreba i umjetničke platforme Bacači Sjenki. Raspravu je moderirao redatelj Mario Kovač, a u njoj su sudjelovali mr. sc. Alan Braun dipl. ing. arh., povjesničar umjetnosti Krešimir Galović, dr. sc. Sandra Uskoković, arhitekt Marko Sančanin, predstavnici suvlasnika zgrade u Laginjinoj 9 i 7, dr. sc. Zrinka Paladino iz Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode, Boris Bakal iz Bacača Sjenki, Zlatko Uzelac iz Instituta za povijest umjetnosti i bivši ministar kulture.¹⁰⁰ Teme kojima su se bavili odnosile su se na metodologiju i izazove obnove, revitalizaciju stambenih zgrada moderne arhitekture, energetske učinkovitost, održivi razvoj grada, umjetničku vrijednost Vitićevog nebodera, financijske aspekte obnove, ulogu i učešće lokalne zajednice u očuvanju materijalne i nematerijalne baštine.¹⁰¹ Iste godine predstavljen je projekt *Vitić pleše* i cjelokupni opus Ivana Vitića na Međunarodnom festivalu arhitekture i urbanizma u Pragu, a na generalnoj konferenciji ICOMOS-a u Firenzi predstavljen je projekt obnove Stambenog bloka Narodne Banke arhitekta te cjelokupan proces koji je doveo do obnove.¹⁰² U veljači 2016. započela je obnova, a 2018. neboder je ponovno „zaplesao“. Danas svojom pojavom jasno pokazuje zašto se smatra reprezentativnim primjerom naše poslijeratne arhitekture koji je relevantan i u svjetskim razmjerima.

Projekt *Vitić pleše* je primjer višegodišnjeg sustavnog djelovanja i suradnje brojnih subjekata. Zahvaljujući njihovom djelovanju u javnosti su aktualizirana pitanja očuvanja graditeljskog nasljeđa i razmatranja principa obnove djela moderne arhitekture, a istovremeno osvještavajući njezin kulturni, umjetnički i društveni značaj. Takav angažman važan je u slučajevima poput kompleksa u Laginjinoj kada se stambene zgrade u upotrebi koje su istovremeno i vrijedni primjeri graditeljske baštine nastoji valorizirati i omogućiti im da budu aktivni sudionici sadašnjosti kako bi svojim prisustvom neposredno komunicirati s budućim generacijama. Upravo primjeri stambene arhitekture nastale sredinom 20. stoljeća, čija funkcionalnost nije značajno narušena, ne čini ih očitim „kandidatima“ za zaštitu i očuvanje u očima većeg dijela

---

⁹⁸ <https://bacaci-sjenki.hr/projekti/hrvatski-vitic-plese/>, (pregledano 16.07.2021.)

⁹⁹ Vitićeva zgrada u Laginjinoj uvrštena na popis zgrada za sufinanciranje zaštitnih radova, <http://www.d-a-z.hr/hr/vijesti/viticeva-zgrada-u-laginjinjoj-uvrstena-na-popis-zgrada-za-sufinanciranje-zastitnih-radova,1102.html>, (pregledano 16.07.2021.)

¹⁰⁰ <https://bacaci-sjenki.hr/projekti/hrvatski-vitic-plese/>, (pregledano 16.07.2021.)

¹⁰¹ <https://bacaci-sjenki.hr/projekti/hrvatski-vitic-plese/>, (pregledano 16.07.2021.)

¹⁰² <https://bacaci-sjenki.hr/projekti/hrvatski-vitic-plese/>, (pregledano 16.07.2021.)

javnosti. Zbog toga je važna suradnja stručnjaka i neposrednih korisnika/suvlasnika, ali i šire zajednice koja uz formiranu svijest o značaju nekog djela može pokrenuti nužne akcije i predstavljati vrijedne saveznike u realizaciji projekata zaštite i/ili obnove. Upravo sinergijsko djelovanje ovih subjekata doprinosi široj slici koja uključuje slojevito promišljanje grada kroz arhitektonsko-urbanističku, ali i socio-kulturnu prizmu. Na taj način se odmičemo od ideje artefakata, zamrzavanja prošlosti i rigidnih teorijskih principa prema uspostavljanju višeslojnih odnosa sa zaštićenim kulturnim dobrima, kao i afirmiranju važnosti svakodnevne životne dimenzije koje ona nose sa sobom. Sve to vodi ka kompleksnijem promišljanju prostora, mjesta, značenja, predodžbi i onih vrijednosti koje mu sami pojedinci i društvo pridaju. Kroz to uočavamo njihov odnos, kao i kategorije poput sjećanja, simbolike, pitanja pripadnosti i identiteta koje su neodvojive od takvih djela, ali se u svakom od njih manifestiraju na jedinstven i neponovljiv način.

5. SANACIJA I OBNOVA

5.1. Rješenje o sanaciji i sudionici

Vitićev arhitektonski sklop stambenih zgrada je od 28. travnja 2005. godine pojedinačno zaštićeno kulturno dobro¹⁰³ zahvaljujući umjetničkoj vrijednosti i smještaju na jugoistočnom uglu bloka Vlaška – Vojnovićeva – Laginjina (7-9) – Bauerova, koji pripada području Povijesne urbane cjeline Grad Zagreb te prema rješenju Ministarstva kulture ima svojstvo kulturnog dobra upisanog u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske¹⁰⁴.

Dana 30. srpnja 2014. godine Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode¹⁰⁵ izdao je rješenje za sanaciju pročelja i krova stambeno-poslovene zgrade u ulici Matka Laginje 7-9.¹⁰⁶ GZZSKP dozvolio je da se uz sanaciju i obnovu pročelja i krova provede energetska obnova sklopa. Zahvati i radovi su obavljani u skladu s odobrenim glavnim projektom iz srpnja 2014. godine. Glavni projektant bio je mr.sc. Alan Braun, dipl. ing. arh. iz Zavoda za graditeljsko naslijeđe Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, a suradnici na izradi projekta bili su arhitekti Mladen Cvitanović, Tomislav Vidović te Nives Mlinar kao tehnička rukovoditeljica, dok je projektant racionalne uporabe energije i toplinske zaštite bio arhitekt Toni Borković iz poduzeća „Planetaris“ d.o.o. iz Zagreba.¹⁰⁷ Konzervatorski nadzor provodila je dr. sc. Zrinka

---

¹⁰³ br. Z-2146, Narodne novine 109/05, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-2146> (pregledano 15.02.2022.)

¹⁰⁴ br. Z- 1525, Narodne novine 92/11, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-2146> (pregledano 15.02.2022.)

¹⁰⁵ U daljnjem tekstu GZZSKP

¹⁰⁶ GZZSKP, Rješenje, Klasa UP/I-612-08/14-06/2591, Urbroj: 251 – 18-01 – 14-2, 30. srpnja 2014

¹⁰⁷ GZZSKP, Glavni projekt, Klasa UP/I-612-08/14-06/2591 i 612-08/14-06/2571 Urbroj: 251 – 18-01 – 14-2, 30. srpnja 2014

Paladino, dipl. ing. arh., a nakon njezinog odlaska iz GZZSKP funkciju je preuzela Sanja Veršić, dipl. ing. arh., sve do kraja radova.¹⁰⁸

U vrijeme izrade projekta i provođenja postupka javne nabave vrijedili su zakoni i pravilnici kojima je bilo propisano kako radove mogu izvoditi samo tvrtke koje imaju dopuštenje Ministarstva kulture za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara¹⁰⁹ (danas to više nije slučaj¹¹⁰) te nije bilo moguće ugovoriti jednog izvođača građevinskih radova za cijeli sklop.

Grad Zagreb je postupkom javne nabave ugovorio tvrtke izvođače građevinskih radova za trokatnicu u Laginjinoj 7 („Alte gradnja“ d.o.o.¹¹¹) i neboder s četverokatnicom u Laginjinoj 9 („Teh-gradnja“ d.o.o.¹¹²), kao i tvrtku za nadzor radova „Gradir“ d.o.o.¹¹³. Podatak o odgovornoj osobi za nadzor radova razlikuje se u dva izvora: prema bivšoj predstavnici stanara Laginjine 9, Gorani Matić, dipl. ing. arh., nadzor su obavljali Damir Petric, dipl. ing. arh. te inženjer Ivan Krišto, a prema izvoru s mrežne stranice izvođača radova „Teh-gradnje“ nadzor je vršio Milan Petric, dipl. ing. građ.¹¹⁴ Nakon nešto više od pola godine od početka radova ispostavilo se kako je izvođač zadužen za trokatnicu potkapacitiran, nakon čega je izvođač s kućnog broja 9 preuzeo realizaciju ukupnih radova na arhitektonskom sklopu.¹¹⁵

Izvođač je bio dužan pismeno obavijestiti GZZSKP o početku radova kako bi se mogao odvijati kontinuirani nadzor.¹¹⁶ S obzirom na namjenu i status zaštićenog kulturnog dobra, bilo je od presudne važnosti sve vrste radova obavljati s osobitom pažnjom i uz kontinuirane konzultacije svih sudionika. Cjelokupan projekt omogućen je modelom sufinanciranja gdje je glavnina sredstava osigurana kroz spomeničku rentu, a suvlasnici su platili preostali iznos. Udio od približno 23% ukupnog troška sanacije i obnove u iznosu 2.241.000 kuna suvlasnici su financirali dijelom kreditom Zagrebačke banke na rok od 10 godina (1.600.000 kn), a ostatak potrebnog iznosa imali su akumuliran kroz pričuvu (641.000 kn).¹¹⁷

---

¹⁰⁸Prema razgovoru s Goranom Matić, dipl. ing. arh, (bivša predstavnica suvlasnika u Laginjinoj 9), dana 05.02.2022.

¹⁰⁹ Usp. Zrinka Paladino, »Mogućnost obnove arhitekture Ivana Vitića«, 2016., str. 152

¹¹⁰ <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/dopustenje-za-obavljanje-poslova-na-zastiti-i-ocuvanju-kulturnih-dobara/376>, (pregledano 16.02.2022.)

¹¹¹<https://www.vecernji.hr/zagreb/obnova-viticevog-nebodera-curi-nam-a-platili-smo-12-milijuna-kn-1129301> od 18.11.2016., (pregledano 15.02.2022.)

¹¹² Ksenije Kantoci 3, 10020 Zagreb

¹¹³ Solinska 19, 10000 Zagreb

¹¹⁴Prema korespondenciji mailom s Goranom Matić, dipl. ing. arh., dana 09.02.2022.; https://www.teh-gradnja.hr/reference/nepokretno-kulturno-dobro/viti%C4%87ev-neboder_laginjina-9-zagreb.aspx (pregledano 13.06.2022.)

¹¹⁵ Prema razgovoru s mr.sc. Alanom Barunom, dipl. ing. arh., dana 07.07.2021.

¹¹⁶ GZZSKP, Rješenje, Klasa UP/I-612-08/14-06/2591, Urbroj: 251 – 18-01 – 14-2, 30. srpnja 2014

¹¹⁷ Prema korespondenciji mailom s Goranom Matić, dipl. ing. arh., dana 24.05.2022. – „Kredit na 10 godina kod ZABE, kamata 4,5% promjenjiva.“

5.2. Stanje prije obnove

Višedesetljetni utjecaj prirodnih faktora i neadekvatno održavanje dovelo je do iznimno degradiranog stanja ovog zaštićenog kulturnog dobra (sl. 6.-7.). Zapuštenost čitavog kompleksa bila je jasno vidljiva. S pročelja je na većem dijelu otpala žbuka. Drvene grilje su bile u osobito lošem stanju. Većina uopće nije bila u funkciji jer ih se nije moglo pomicati, a istovremeno je postojala opasnost od njihovog ispadanja i zbog toga su ih neki stanari fiksirali.¹¹⁸ Prozori su pretežito bili izvorni drveni, u sustavu „krilo na krilo“, ostakljeni običnim prozorskim staklom, a na pojedinim stanovima izvorna stolarija bila je zamijenjena aluminijskim ili PVC profilima s IZO staklom.¹¹⁹ Problematična je bila i limena okapnica, koja je još u doba izgradnje neadekvatno izvedena, kao i ravni krov sačinjen od prohodnih i neprohodnih dijelova koji je do 2016. godine više puta bio saniran.¹²⁰ Tijekom vremena na terasi desetog kata izvedena je nelegalna dogradnja i ugrađena su dva PVC prozora za koje je projektom obnove i sanacije odlučeno kako trebaju biti uklonjeni (sl. 8.).¹²¹

Slika 6. Detalj južnog pročelja nebodera prije obnove (2002. g.)

---

¹¹⁸ Isto

¹¹⁹ Usp. Zrinka Paladino, »Mogućnost obnove arhitekture Ivana Vitića«, 2016., str. 156

¹²⁰ Isto

¹²¹ Prema razgovoru s Goranom Matić, dipl. ing. arh., dana 05.02.2022.

Slika 7. Pročelje četverokatnice u Vojnovičevoj ulici prije sanacije i obnove (2010.)

Slika 8. Detalj južnog pročelja i nelegalno ugrađeni prozori na prohodnoj terasi X. kata (2010.)

Stanje u kojem se kompleks nalazio prije obnove djelomično je rezultat neodržavanja i nebrige, a djelomično nerješavanja niza problema nastalih tijekom izgradnje koji su kasnije postali izvor dodatnih komplikacija. Pregledom dostupne arhivske građe u Državnom arhivu u Zagrebu

evidentno je kako se projektna dokumentacija više puta nadopunjavala i revidirala, a pojedini elementi su bili podložni izmjenama često bez znanja projektanta.¹²²

U rujnu 1960. godine gradnja četverokatnice bližila se kraju. Sekretarijat za građevinarstvo i komunalne poslove – Građevinarski inspektorat Narodnog odbora grada Zagreba¹²³ je 21. listopada 1960. godine osnovao komisiju za tehnički pregled zgrade koju su činili: inženjer Stanko Jurdana (građevinski inspektor NOGZ-a i rukovoditelj komisije), inženjer Mirko Šram (građevinski inspektor NOGZ-a za elektroenergetska postrojenja), Stjepan Canjar (predstavnik Sekretarijata za unutarnje poslove NOGZ-a) te inženjer Dušan Strižak (predstavnik Sanitarnog inspektorata NOGZ-a).¹²⁴ Radu komisije prisustvovali su: inženjer Stjepan Cernjak (u ime investitora vršio nadzor nad izvedbom radova), Zvonko Vogrinc (ovlašteni viši građevinski tehničar, zadnji rukovoditelj gradnje), inženjer Mate Crnić (predstavnik investitora), Mato Junašević (predstavnik investitora), Dragutin Čuljak (ovlašteni građevinski tehničar, predstavnik Arhitektonskog biroa „Vitić“) te Konstantin Špišić (zapisničar i službenik građevinskog poduzeća „Industrogradnja“).¹²⁵ Dana 29. listopada 1960. godine formirano je Izvješće komisije kojim je konstatirano kako je u trenutku provedbe tehničkog pregleda zgrade većina radova bila u završnoj fazi. Radovi s unutrašnje strane su bili uglavnom pri kraju, a dovršavali su se radovi vezani uz centralno loženje, električne instalacije te radovi na fasadi, krovu i balkonima.¹²⁶ U izvješću se navodi kako građevinski inspektor za elektroenergetska postrojenja, inženjer Šram, uvjetuje slijedeće: predočiti atest o izvršenom ispitivanju uzemljenja, dovršiti stubišnu rasvjetu i gromobranksku instalaciju, popraviti sve prekidače i utičnice koje ispadaju i postaviti limene uloške, ukloniti provizorne električne vodove sa prolaza i stubišta gdje hodaju stanari, ispitati ispravnost vertikalne kanalizacije i predočiti atest o komisijском ispitivanju, u stanovima dovršiti montažu radijatora i oličiti cjevovode i radijatore, popraviti sve vodovodne ventile koji propuštaju vodu i montirati vodokotliče, u kupaonicama provesti kontrolu ispravnosti preljevniha cijevi sa kade i ispod kade osigurati prolaz vode do ugrađenog odvodnog sifona, omogućiti sušenje stropa koji se namočio zbog curenja vode iz stana broj 7 te ukloniti uzrok curenja, ventilaciju u kupaonicama izvesti prema propisima gradske plinare te dovršiti signalna zvonca po useljenim stanovima.¹²⁷ Preostali zahtjevi izneseni u Izvješću odnosili su se na: hitno dovršavanje fiksne ograde prema projektu,

---

¹²² Isto, str. 153

¹²³ U daljnjem tekstu NOGZ

¹²⁴ Tehnički pregled stambene zgrade u Vojnovičevoj ul. bb kod Vlačke ul. – Izvještaj, 21.10.1960., u HR-DAZG-1122, Sign:2206, br. 43838/1960., str.

¹²⁵ Isto, str. 1-3

¹²⁶ Isto, str. 2

¹²⁷ Isto, str. 3

hitno čišćenje željeznih cijevi i konzola na kojima su ovješene pojedine cijevi, što prije uključivanje uređaja za ventilaciju kupaonica na krovu zgrade, popravak oštećenih dijelova krova, ispraviti nagibe poda balkona-galerija i osigurati pravilno otjecanje vode, dovršavanje trafostanice te rješavanje pitanje spuštanja smeća iz zgrade u spremnik kako bi se omogućio njegov odvoz.¹²⁸ Građevinski inspektorat, na čijem čelu je bio arhitekt Vlado Galić, izdao je 1. studenog 1960. godine uporabnu dozvolu za četverokatnicu.¹²⁹

Dana 6. prosinaca 1960. godine obavljen je tehnički pregled objekta C (trokatnica), a 21. prosinca iste godine održan je sastanak između članova komisije i predstavnici NOGZ- a¹³⁰, predstavnika investitora i predstavnika Arhitektonskog biroa „Vitić“ (Ivan Vitić, Nada Vitić i Dragutin Čuljak).¹³¹ U zapisnik su unesene primjedbe predstavnika Arhitektonskog biroa „Vitić“ koje su se odnosile na nesolidno izvedenu ogradu stubišta („visina donje prečke na početku kraka i na svršetku kraka razlikuje se bitno od projekta“), nepostojanje otvora na stubišnom zidu koji su predviđeni projektom, pomake elementa u kuhinjama čime je onemogućeno njihovo kompletiranje prema zamisli projektanta, kao i na mrlje od kiše na bijelo obojanom dijelu fasade (južna ploha). Projektant je tom prilikom zatražio „/.../ da se ukloni dio ispune zida koji je izveden mimo projekta između stubišnog podesta i hodnika/.../“, na što je komisija predložila da se ili izvedu radovi prema odobrenom projektu ili „/.../ da se gornji dio izvedene ispune skine do visine parapeta tako da od ove ispune ostane ogradni zid na kojega treba postaviti cementnu glazuru poput prozorskih klupčica, tako da se na taj zid može postaviti ukrasno cvijeće.“ Potom je komisija ustanovila kako se zgrada nalazi u završnoj fazi radova, ali u prizemlju su radovi toliko zaostali da zidovi nisu bili ožbukani, prozori su bili zatvoreni samo daskama na istočnoj strani, dok su na zapadnoj strani ugrađeni prozori bez stakla, u podrumu nisu bila dovršena spremišta ni podovi, a na postavljenu željeznu konstrukciju ograde stubišta tek je trebalo montirati staklenu ispunu.¹³² Komisija je prihvatila dotadašnje radove uz uvjet da se svi objekti osiguraju protiv zamrzavanja instalacija vodovoda, centralnog loženja i kanalizacije; poboljša otpor uzemljenja na najviše 2 Ohma; uklone sve provizorne električne instalacije; dovrše građevinski dio kotlovnice, plinski automati i električne instalacije; propisno

---

¹²⁸ Isto

¹²⁹ Rješenje, Dozvola za upotrebu, 01.11.1960., u HR-DAZG-1122, ZGD, Sign: 2206, br. 43838/1960.

¹³⁰ Tehnički pregled stambene zgrade C u Laginjinoj – Izvještaj, 21.XII.1960., u: HR-DAZG-1122, ZGD, Sign: 2206, br. 50367/1960., str. 1

Članovi komisije: ing. Stanko Jurdana, građevinski inspektor NOGZ-a, rukovoditelj komisije; ing. Mirko Šram, građevinski inspektor NOGZ-a za elektroenergetska postrojenja; Stjepan Canjar, predstavnik Sekretarijata za unutarnje poslove NOGZ-a V. odjel; Vlado Horvat, predstavnik sanitarnog inspektora NOGZ-a

¹³¹ Tehnički pregled stambene zgrade C u Laginjinoj – Izvještaj, 21.XII.1960., u: HR-DAZG-1122, ZGD, Sign: 2206, br. 50367/1960., str. 1, 3

¹³² Isto, str. 3

zatvore svi kanalizacijski šahtovi te riješi problem nastao izvedbom prenisko položenog poda podesta kod ulaza u zgradu.¹³³ Tom prilikom objektu C nije izdana uporabna dozvola, nego je navedeno kako će to biti moguće kada se dovrše uvjetovani radovi i obavi naknadni tehnički pregled.

U ožujku 1961. godine radovi na deseterokatnici privodili su se kraju i o tome je obaviješten Sekretarijat za građevinarstvo i komunalne poslove NOGZ-a kako bi se obavio tehnički prijem zgrade. U travnju je imenovana komisija za tehnički pregled¹³⁴, a činili su ju isti pojedinci koji su prethodne godine izvršili tehnički pregled četverokatnice. Radu komisije prisustvovali su: inženjer Stjepan Cernjak (u ime investitora vršio nadzor nad izvedbom radova), Zvonko Vogrinc (rukovoditelj građevinski radova i službenik „Industrogradnje“), Rudolf Pavlešić (viši građevinski tehničar i službenik „Industrogradnje“), Nada Vitić (ovlašteni građevinski tehničar, predstavnik Arhitektonskog biroa „Vitić“), Dragutin Čuljak (ovlašteni građevinski tehničar, predstavnik Arhitektonskog biroa „Vitić“), Mihajlo Stefanović (arhitekt, predstavnik Glavne centrale Narodne banke FNRJ), Mato Junašević (predstavnik investitora Narodne banke - Centrale za NRH), inženjer Velislav Nikolić (predstavnik narodne banke – centrale za NRH u svojstvu građevinskog stručnjaka) te Marija Klič (zapisničarka i službenik građevinskog poduzeća „Industrogradnja“).¹³⁵ Sastanak komisije za tehnički pregled s predstavnicima investitora, projektanta i izvođača radova održan je 12. travnja 1961. godine.¹³⁶ U Zapisniku stoji kako su radovi dobro izvedeni, ali je komisija ustanovila određene nedostatke. Navedeno je kako se trebaju ukloniti svi provizorni vodovi električnih instalacija i vodovodne instalacije u podrumu koju treba zamijeniti stalnim priključkom, dovršiti gromobransku instalaciju i kotlovnicu, provesti ispitivanje otpora uzemljenja za sve električne instalacije i gromobran, ispitati tlak vode u vodovodnoj gradskoj mreži i u samoj zgradi, ispitati termoregulateure na električnim bojlerima, napraviti željezni ormarić za priključak vatrogasne pumpe, omogućiti da se ulazna vrata u zgradu otvaraju prema van, po dovršetku radova na dizalima obaviti naknadni tehnički pregled, organizirati i osigurati stalno održavanje grilja (čišćenje, podmazivanje vodilica), nadopuniti ograde na terasi bilo vertikalnim prečkama ili žičanim mrežama s

---

¹³³ Isto

¹³⁴ Tehnički pregled stambene zgrade „B“ ugao Vojnovičeve i Laginjine ulice – Izvještaj, 13.IV.1961., u: HR-DAZG-1122, ZGD, Sign: 2206, br. 18055/1962., str. 1

Članovi komisije: inženjer Stanko Jurdana (građevinski inspektori NOGZ-a , rukovoditelj komisije), inženjer Mirko Šram (građevinski inspektor NOGZ-a za elektroenergetska postrojenja), Stjepan Canjar (predstavnik Sekretarijata za unutarnje poslove NOGZ-a) te inženjer Dušan Strizak (predstavnik Sanitarnog inspektorata NOGZ-a)

¹³⁵ Tehnički pregled stambene zgrade „B“ ugao Vojnovičeve i Laginjine ulice – Izvještaj, 13.IV.1961., u: HR-DAZG-1122, ZGD, Sign: 2206, br. 18055/1962., str. 1-2

¹³⁶ Isto, str. 2

unutarnje strane, slivnike za oborinske vode u podu terasa zamijeniti kako bi se spriječilo zamrzavanje zimi i riješiti pitanje smještaja posuda za smeće.¹³⁷ Predstavnik sanitarnog inspektora, inženjer Dušan Strižak, predložio je „.../ u svim kupaonicama kod tuševa u kojima je visina opločenja izvedena 1,35 m trebalo bi povisiti opločenje ili izraditi uljeni nalič do visine 1,80 m u svrhu zaštite zidova od močenja kod tuširanja/.../“, a „.../ u kupaonicama samačkih stanova ostakliti prozore matiranim staklom“.¹³⁸ Niz primjedbi iznijeli su predstavnici projektnog biroa „Vitić“. Ukazali su na propuste kao što je narušavanje zamišljene ravnine kod postavljanja telefonskih govornica u prizemlju koje su pomaknute za 10 cm prema van, dok su za osvjetljenje podgleda trijema deseterokatnice i trokatnice naveli kako je „.../ nedovoljno i nedimenzionirano/.../“, kako pri radovima na južnoj fasadi nebodera nije uzeto u obzir izbočenje pojedinih dijelova u žbuci, ali i da je okapni lim na vijencima objekta na južnoj fasadi izveden nesolidno te kako žbuka i lim nisu izvedeni u istoj ravnini.¹³⁹ Preostale primjedbe ističu se time što ukazuju na niz situacija u kojima se postupalo mimo projekta, odnosno bez odobrenja projektanta i traženja suglasnosti. Zabilježeni primjeri odnose se na: postupak inženjera Šrama kojim je premještena ploča sa signalnim zvoncima s desne strane ulaza u neboder na lijevu, „.../ pokrovna ploča TS nije izvedena prema projektu. Izvedena je streha, a ona u nacrtu ne postoji.“, „.../ armatura priključka klozetske školjke na vertikalne kanalizacione vodove izišla je ispod stropa, da bi se prikrila, izvedene su vute, što nije bilo projektom predviđeno/.../“, postavljanje vertikalnog voda hidranta u prizemlju deseterokatnice na mjesto koje nije bilo predviđeno, odluku investitora da na ogradu galerija postavi ispunu od salonita umjesto predviđenog armiranog stakla, a ograda u garsonijerama je obojana suprotno predlošku.¹⁴⁰ Komisija je u izvješću konstatirala kako smatra da se iznesene primjedbe „.../ odnose na radove, koji nisu od bitnog značaja za stabilnost i konstruktivni dio zgrade, već da iste spadaju na detaljno razmatranje pojedinih detalja u zgradi, koje rješava komisija za kolaudaciju izvedenih radova“.¹⁴¹ Na kraju dokumenta navedeni su prigovori građevinskog inspektora, inženjera Stanka Jurdana, u vezi ugrađenih salonitnih ploča. Smatrao je da zbog velike površine ploča treba ispitati njihovu nosivost i otpornost kako bi se spriječili potencijalni lomovi. Određen je rok od mjesec dana za uklanjanje svih nedostataka koji nije ispoštovan.

---

¹³⁷ Isto, str. 5-7

¹³⁸ Isto, str. 6

¹³⁹ Isto, str. 7

¹⁴⁰ Isto, str. 7-8

¹⁴¹ Isto, str. 8

Sekretarijat za poslove inspekcija – Građevinski inspektorat NOGZ- a je po službenoj dužnosti početkom lipnja 1962. godine obavio naknadni tehnički pregled radova¹⁴² na sva tri objekta u Laginjinoj i Vojnovičevoj ulici u Zagrebu. Tada je ustanovljeno kako problemi s griljama, na koje se ranije ukazivalo (vodilice se lome po opterećenjem, nedostatak osiguranja na gornjoj vodilici, ispadanje grilja uslijed popuštanja donjih vodilica), još uvijek nisu bili riješeni.¹⁴³

Konačni tehnički pregled nebodera i trokatnice (objekt B i C) proveden je 17. prosinca 1962. godine, a 25. prosinca 1962., u prostorijama Narodne banke – Centrale za NRH održan je sastanak između inženjera i građevinskih inspektora NOGZ-a Stanka Jurdane i Mirka Šrama, koji su činili komisiju za tehnički pregled te predstavnika investitora inženjera Vladimira Jurasu i službenice Narodne banke, Ljubice Brgles (zapisničarka).¹⁴⁴ Komisija je konstatirala kako su u trenutku obavljanja tehničkog pregleda objekata svi stanovi useljeni približno dvije godine i zbog toga su pregledali „/.../ samo one radove koji su bili od hitne važnosti za sigurnost objekata i ljudi“.¹⁴⁵ U prvoj točki Izvještaja istaknut je problem grilja. Zaključeno je kako ugrožavaju sigurnost prolaznika te da se hitno trebaju provesti zaštitne mjere protiv ispadanja uz omogućavanje lakšeg pokretanja grilja po vodilicama. Ostale točke izvještaja odnosile su se na: uklanjanje nedostataka u kotlovnici glede čišćenja plinskog cjevovoda od žbuke, popravke prozora koji se ne mogu zatvoriti te brtvljenje vratnih krila i dovratnika; rješavanje svih pojedinosti oko upravljanja, održavanja, balansiranja i izolacije pojedinih dijelova oko uređaja za centralno loženje; omogućavanje zračenja prostorije s vodovodnim brojilom te postavljanje uputa za rukovanje i održavanje hidrofora; balansiranje dizala i podešavanje svih komponenti kako bi ispravno radile.¹⁴⁶ Izvještaj je zaključen stavom komisije kako se predmetnim objektima može izdati uporabna dozvola „/.../ uz uvjet da se uklone ustanovljeni nedostaci do 1.III.1963., a za osiguranje grilja protiv ispadanja do 1.IV.1963. godine.“¹⁴⁷

Sekretarijat za poslove inspekcija – Građevinski inspektorat NOGZ-a je 31. prosinca 1962. izdao uporabnu dozvolu¹⁴⁸ za trokatnicu i deseterokatnicu u Laginjinoj ulici 7 i 9. U obrazloženju dozvole stoji osvrt na drvene grilje u kojem se navodi kako su one „/.../ izložene

---

¹⁴² Nalog za uklanjanje nedostataka na stambenim zgradama A-B-C u Laginjinoj i Vojnovičevoj ulici – Rješenje, 28.VI.1962., u: HR-DAZG-1122, ZGD, Sign: 2206, br. 18055/1962., str.1

¹⁴³ Isto

¹⁴⁴ Naknadni tehnički pregled stambene zgrade B i C u Laginjinoj ulici 7 i 9 – Izvještaj, 25.XII.1962., u: HR-DAZG-1122, ZGD, Sign: 2206, br. 37748/1962., str.1

¹⁴⁵ Isto

¹⁴⁶ Isto, str. 1-2

¹⁴⁷ Isto, str. 2

¹⁴⁸ Građevinski inspektorat, br: 08/6-37748/2-1962./ od 31.XII.1962., Predmet: Narodna banka FNRJ – Centrala za NRH, dozvola za upotrebu zgrade „B“ i „C“ u Laginjinoj ulici 7 i 9, u: HR-DAZG-1122, ZGD, Sign: 2206, br. 37748/1962.

*atmosferskim nepogodama, pa će naskoro istrunuti, a kako nema zaštite protiv ispadanja istih iz ležaja to predstavlja opasnost za prolaznike.*¹⁴⁹

Bez obzira na primjedbe i naputke komisije za tehnički pregled, u roku tri mjeseca od izdavanja uporabne dozvole nije riješen problem održavanja i zaštite protiv ispadanja drvenih grilja, ali one ipak nisu uklonjene s objekata i ostale su nerješiv problem sve do obnove. Sva zabrinutost komisije, glede njihova propadanja i opasnosti koju su predstavljale, se pokazala opravdana. S godinama su klizni nosači zahrđali i oštećivali betonske međukatne ploče, a utjecaj vremenskih prilika narušavao je kvalitetu stanovanja i kroz neadekvatno toplinski izolirane betonske bočne zidove, što je zimi stanove činilo hladnima, a ljeti su velike površine prozora južne orijentacije s nefunkcionalnim rebrenicama dodatno otežavale život stanarima.¹⁵⁰

5.3. Radovi u okviru sanacije i obnove

Nakon desetljeća neadekvatnog održavanja i dotrajalosti mnogobrojnih elementa zgrade, koji su narušavali kvalitetu života stanara, ali i predstavljali ugrozu za živote i imovinu onih koji bi se našli ispod ili u neposrednoj blizini uličnih pročelja, početak obnove predstavljao je dugo iščekivani pozitivan ishod dugotrajnih napora svih sudionika uključenih u proces. Projektom sanacije i obnove posebna pažnja posvećena je tome da svi sanirani elementi, kao i oni koje se izvode nanovo, uvijek budu materijalom, oblikom, detaljima i geometrijom istovjetni izvornima ili što sličniji izvorniku.

U inicijalnim fazama razmatranja obnove, po pitanju odabira materijala za izvedbu novih prozora i pomičnih grilja na uličnim pročeljima, određeno je kako bi trebali biti drveni, kao u originalnoj izvedbi iz 60-ih godina.¹⁵¹ Kasnije je ustanovljeno kako na pročelju četverokatnice u Vojnovičevoj ulici postoje aluminijske pomične grilje još iz perioda 70-ih godina s čime nadležna služba za zaštitu nije bila upoznata.¹⁵²

Provjerom stanja na terenu i konzultacijom supruge Ivana Vitića, Nade Vitić, ujedno koautorice zgrade i nasljednice autorski prava, saznalo se sljedeće: *„Već u izvedbenom projektu zgrade, autor je te grilje htio realizirati u aluminijskoj tamno eloksiranoj izvedbi, no tadašnje tehničke i tehnološke mogućnosti, kao i financijski okviri investitora, bile su razlogom, da su izvedene drvene grilje, koje su se od samog početka korištenja zgrade, čak i prije tehničkog pregleda, pokazale neučinkovitima (težina), tehnički nedostatnima (sigurnost u korištenju, vitoperenje pod utjecajem atmosferilija) i zahtjevnima za održavanje. U međuvremenu su na dijelu zgrade*

---

¹⁴⁹ Isto

¹⁵⁰ Isto

¹⁵¹ Prema razgovoru s mr.sc. Alanom Barunom, dipl. ing. arh., dana 07.07.2021.

¹⁵² Prema razgovoru s Goranom Matić, dipl. ing. arh., dana 05.02.2022.

u Vojnovičevoj ulici izvedene aluminijske grilje, koje su se i u oblikovnom smislu i u korištenju pokazale kao bolje rješenje. Stoga, kao dio koautorskog tima, preporučujem da se u zahvatu obnove pročelja stambenog sklopa u Laginjinoj ulici uzmu u obzir gore navedene činjenice i izvedu aluminijske grilje, istog oblika i dimenzija, a sve prema uzorcima koje bi odobrio Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode.“¹⁵³

Naposljetku je GZZSKP odobrio da se izvedu aluminijske pomične grilje. S vremenom je prihvaćen zahtjev stanara koji su se zalagali, uz prvobitni plan sanacije i obnove pročelja i krova, i za energetske obnovu.¹⁵⁴ Time je kompleks u Laginjinoj postao prvi primjer kompleksne energetske obnove zaštićenog građevinskog sklopa pod strogom konzervatorskom zaštitom.¹⁵⁵

Rješenjem od 30. srpnja 2014. godine definirani su uvjeti koje je bilo nužno zadovoljiti. Određeno je kako obnovu treba započeti s južnim pročeljem zbog izrazito lošeg stanja drvenih grilja i njihovim uklanjanjem; nakon postave skele, a prije otucanja žbuke provesti konzervatorska istraživanja kojima se definiraju konačni uvjeti obnove pročelja po pitanju dijelova s očuvanjem izvornih materijala i vrste žbuke, obrada i boja; dijelove građevine s toplinskim upotpunjenim slojevima pročelja treba uskladiti s izvornim dijelovima po pitanju završnih obrada i izvornih boja pročelja, s detaljnim snimanjem svih karakterističnih detalja, koji se pri obnovi zadržavaju u izvornom oblikovanju ili se po potrebi korigiraju prema projektnom dokumentacijom predviđenim detaljima.¹⁵⁶ Predstavniku Zavoda¹⁵⁷ je trebalo dati na uvid i odobrenje elaborat izvršenih istraživanja sa shemom bojanja pročelja, kao i probne uzorke svih traženih vrsta žbuka i završnih obrada (dužnost izvođača); uzorak nove aluminijske bravarije s IZO staklima izrađen po uzoru na izvornu u detaljima i dimenzijama kao i prateći brisolej; te radionički nacrti za sve izvorne ili nove stolarske, bravarske ili limarske elemente na galerijama, kojima se unificirano rješavaju instalacijski i osiguravajući detalji čitave građevine.¹⁵⁸

U dogovoru s predstavnikom GZZSKP-a bilo je predviđeno sanirati sve izvorne elemente galerija, stubišta ili popločenja u brušenom kuliru, uključivo rubne elemente, oblikom i

---

¹⁵³ GZZSKP, UP/ I-612-08/12-06/105 – faksimil pisma arhitektice Nade Vitić (Zagreb, 12. listopada 2011.)

¹⁵⁴ Usp. Zrinka Paladino, »Mogućnost obnove arhitekture Ivana Vitića«, 2016., str. 152; Prema Gorani Matić, dipl. ing. arh., dana 05.02.2022.

¹⁵⁵ Usp. Zrinka Paladino, »Mogućnost obnove arhitekture Ivana Vitića«, 2016., str. 152

¹⁵⁶ GZZSKP, Rješenje, Klasa UP/I-612-08/14-06/2591, Urbroj: 251 – 18-01 – 14-2, 30. srpnja 2014

¹⁵⁷ U dokumentu nije izričito navedeno o kome se radi, ali u to vrijeme nadležna konzervatorica za projekt sanacije i obnove Vitićevog sklopa u Laginjinoj 7-9 bila je dr. sc. Zrinka Paladino

¹⁵⁸ GZZSKP, Rješenje, Klasa UP/I-612-08/14-06/2591, Urbroj: 251 – 18-01 – 14-2, 30. srpnja 2014

materijalima istovjetno izvorniku; kao i odabir nijanse boja pročelja, bravarije ili stolarije na osnovi uzoraka (dužnost izvođača).¹⁵⁹

Glavnim projektom, mr.sc. Alana Brauna, dipl. ing. arh, iz srpnja 2014. godine detaljno je navedeno koji su sve elementi predmet postupaka sanacije i obnove te na koji način ih je nužno tretirati. Aspekt racionalne uporabe energije i toplinske zaštite projektiran je u skladu s *Izvešćem o provedenom energetskom pregledu građevine stambena zgrada s dva i više stanova i zgrade za stanovanje zajednica, SZ2: Stambena zgrada Laginjina 9, Zagreb – „Vitićev neboder“*, tvrtke „Planetaris“ i kojeg je napravila voditeljica izrade arhitektica Željka Hrs Borković u svibnju 2013. godine.¹⁶⁰

Projektom je predviđeno da svi elementi koji se obnavljaju ili zamjenjuju budu izvedeni poput izvornih ili što sličnije njima. To se prvenstveno odnosi na izvedbu žbuke na uličnim pročeljima, postavljanje toplinskog fasadnog sustava (ETICS) na bočnim zidovima i zidovima ulaznih galerija, svu novu limariju iz cinkotita te cjelokupnu novu stolariju iz aluminijskih profila s prekinutim toplinskim mostom.¹⁶¹

Ovom prilikom je napokon riješen problem pomičnih grilja tako što se sustav klizanja oslanja na gornju vodilicu, dok ga donja samo pridržava, a izvedbom rebrenica iz aluminijskih profila i eloksiranjem u tamno smeđoj boji ostvarena je zamisao predviđena izvornim projektom arhitekta Vitića.¹⁶²

Projektom je predviđena izvedba prozora uličnih pročelja iz aluminijskih profila uz izmjenu prvobitne tipologije dvostruke staklene plohe, sustava „krilo na krilo“, ostakljene običnim prozorskim staklom u jednostruke ostakljene trostrukim LOW-E IZO staklima debljine 4+12+4+12+4 mm ili 6+16+4+16+6 mm i ispunjeni plinom (argonom) s donjim, fiksnim dijelovima prozora od iste vrste IZO stakla, gdje je unutarne staklo sigurnosno i usklađeno s izvornim, uz završnu obradu plastificiranjem u bijelom mat (fiksni dijelovi) i crnom mat tonu (pokretni dijelovi).¹⁶³ Podrumske prozore trebalo je popraviti, ali je ipak 2017. godine odlučeno kako treba postaviti nove sa žičanim staklom te montirati nove rešetke na njima, a prozore u

---

¹⁵⁹ Isto

¹⁶⁰ Alan Braun, Toni Borković, Mladen Cvitanović, Tomislav Vidović, Nives Mlinar, Glavni projekt, Arhitektonski projekt sanacije i obnove pročelja i krova stambeno-poslovne zgrade Laginjina 9, Zagreb, srpanj 2014., str. 15

¹⁶¹ Usp. Zrinka Paladino, »Mogućnost obnove arhitekture Ivana Vitića«, 2016., str. 157-158; Alan Braun, Toni Borković, Mladen Cvitanović, Tomislav Vidović, Nives Mlinar, Glavni projekt, Arhitektonski projekt sanacije i obnove pročelja i krova stambeno-poslovne zgrade Laginjina 9, Zagreb, srpanj 2014., str. 16

¹⁶² Isto, str. 16; 157-158

¹⁶³ Isto, str. 16; 157-158

prizemlju nebodera izvesti iz čeličnih profila oblikom i detaljima prema izvornim sačuvanima na trokatnici u Laginjinoj 7.¹⁶⁴

Toplinska izolacija debljine 15 cm od ploča mineralne-kamene vune predviđena je na prohodnim terasama i neprohodnim dijelovima ravnog krova svih objekata, a na svim objektima je trebalo zamijeniti salonitnu ispunu ograda galerija onom iz armiranog stakla kako je to u izvornom projektu zamislio Vitić (sl. 9.-11.).¹⁶⁵

Slika 9. Galerija s ogradom od salonita prije sanacije i obnove (2010.)

---

¹⁶⁴ Usp. Alan Braun, Toni Borković, Mladen Cvitanović, Tomislav Vidović, Nives Mlinar, Troškovnik dodatnih građevinskih i zanatskih radova, Arhitektonski projekt sanacije i obnove pročelja i krova stambeno-poslovne zgrade Laginjina 9, Zagreb, travanj 2017., str. 16; 19

¹⁶⁵ Isto, str. 16

Slika 10. Radovi uklanjanja ograde od salonita s galerija četverokatnice

Slika 11. Pogled na galerije četverokatnice nakon radova

5.4. Stanje nakon sanacije i obnove

U proljeće 2018. godine završeni su radovi na sanaciji i obnovi u Laginjinoj ulici 7 i 9.¹⁶⁶ Sklop je vraćen u reprezentativno stanje (sl. 12.-13.). Ravne i cjelovite površine uličnih pročelja dinamizirane plohama jasnih i jarkih boja između novih, uniformiranih prozora s pomičnim aluminijskim rebrenicama napokon ostvaruju kinetičku, umjetničku igru koja proizlazi iz životnih potreba svakodnevice stanara kako je to davno zamislio prvobitni projektant.

Rezultat sanacije i obnove predstavlja značajno poboljšanje u odnosu na ranije stanje. Osobito je važan aspekt promišljanja suvremenih potreba vezanih uz racionalnu uporabu energije kad su u pitanju zaštićena kulturna dobra.

Slika 12. Južno pročelje nebodera (2017.)

---

¹⁶⁶ Prema razgovoru s Goranom Matić, dipl. ing. arh., dana 06.02.2022.

Slika 13. Pogled na sjeverno pročelje nebodera (2017.)

Iako su pojedini elementi izvedeni u novim materijalima, time im je omogućen produžen vijek trajanja i korištenja uz olakšano održavanje što stanarima čini život ugodnijim i podiže kvalitetu stanovanja. U isto vrijeme je boravak u blizini kompleksa postao sigurniji za sve prolaznike i stanare zgrada.

Brojni su pozitivni aspekti obnove i sanacije, ali vrlo brzo nakon završetka radova počeli su se pojavljivati problemi. Uz potrebe za manjim popravcima, dovršavanjem i podešavanjem određenih detalja, nastao je ozbiljan problem glede curenja krova u nekoliko stanova na devetom katu nebodera uslijed neadekvatnog postavljanja hidroizolacije na prohodnoj terasi desetog kata.¹⁶⁷

Najviše informacija o opsegu i ozbiljnosti problema dobila sam iz razgovora s bivšom predstavnicom suvlasnika nebodera, dipl. ing. arh. Goranom Matić. Prema njezinim riječima, prvi znakovi curenja uočeni su već u jesen 2018. godine, a stanje je postalo alarmantno u ljeto 2019. godine. Nekoliko stanova na devetom katu bilo je izloženo curenju, a jedan je s

---

¹⁶⁷ Prema razgovoru s Goranom Matić, dipl. ing. arh., dana 06.02.2022.

vremenom osobito stradao (sl. 14.-15.). Vlasnici oštećenih stanova brzo su dokumentirali stanje i ukupnu štetu te obavijestili nadležne institucije, ali i potražili pravnu pomoć.

Iz dostupne arhive GZZSKP može se saznati kako u prvoj polovici 2019. godine postoji dokumentacija vezana uz pritužbe suvlasnika zbog nedostataka u izvedbi sanacije i obnove. U lipnju 2019. godine Gradski ured za prostorno uređenje, izgradnju grada, graditeljstvo, komunalne poslove i promet zatražio je očitovanje nadležnog inženjera¹⁶⁸ na podnesenu prijavu suvlasnika i pismeni iskaz izvođača radova.¹⁶⁹ Iskazom izvođača radova, Teh-gradnja d.o.o., kojeg potpisuje ing. građ. Ilija Beara, popisani su uočeni nedostaci poput: procurenja na stropu stana IX. kata; pukotina na hodnim površinama galerija; problema s aluminijskim bravarskim prozorima i vratima, žičanim staklom na vratima ograde galerije u prizemlju, te radom zvona i svjetla na galerijama; ispadanja brtvene trake na bravarskoj ogradi galerija i ljuštenja boje na stropu galerija.¹⁷⁰

Slika 14.-15. Detalj tragova curenja vode po zidovima i oštećenog parketa, stanje u veljači 2022.

¹⁶⁸ GZZSKP, Gradski ured za prostorno uređenje, izgradnju grada, graditeljstvo, komunalne poslove i promet, Kl: 361-02/12-001/18, Urbroj: 251-13-72/102-19-234 – Iako se dokumentom izričito ne navodi o kome točno se radi, poslove nadležnog nadzornog inženjera na sanaciji i obnovi u Laginjinoj 9 obavljala je tvrtka Gradir d.o.o., inženjeri Damir Petric i Ivan Krišto

¹⁶⁹ GZZSKP, Gradski ured za prostorno uređenje, izgradnju grada, graditeljstvo, komunalne poslove i promet, Kl: 361-02/12-001/18, Urbroj: 251-13-72/102-19-234, 28.06.2019.

¹⁷⁰ GZZSKP, Teh-gradnja d.o.o., Sanacija i obnova pročelja i krova zgrade u Laginjinoj 9, reklamacija u garantnom roku, Kl: 61228/16-10/7, Urbroj: 257-13-72/102-19-155, 14.06.2019.

Unatoč pravovremenom reagiranju suvlasnika i obavještanju institucija proces sanacije nedostataka bio je obilježen inercijom i odugovlačenjem što je rezultiralo povećanjem štete i ukupnih troškova.

U listopadu 2021. godine došlo do pada grumena betona iz stropa stana u kojemu je prijavljeno najveće curenje, a uklanjanjem slojeva stropa uočeno je i oštećenje dijela betonske konstrukcije (sl. 17).¹⁷¹ Izvidom vještaka, Antuna Štefanića dipl. ing. građ., početkom 2020. godine¹⁷² je potvrđena ozbiljnost situacije te je preporučeno da se na ovakvom tipu kompliciranog krova s prohodnim, neprohodnim dijelovima i dijelovima na različitim nivoima pristupi postavljanjem bitumenske izolacije zbog svojstva boljeg prijanjanja i manje mogućnosti pogreške kod izvedbe ovog tipa izolacije.

Slika 16. Pukotina na stropnoj konstrukciji, stanje u veljači 2022.

GZZSKP dao je odobrenje za uporabu te vrste materijala i prihvaćen je prijedlog da novi projekt popravka nedostataka izradi mr. sc. Alan Braun, dipl. ing. arh. Nakon temeljitog proučavanja tematike, analiza i konzultacija s proizvođačima bilo je potrebno pronaći kompetentnog izvođača koji bi radove obavio na odgovarajući način. To nije bio nimalo lak zadatak u situaciji gdje na tržištu rada nedostaje kvalificiranih građevinskih radnika, a osobito nakon razornih potresa u Zagrebu i Petrinji iz 2020. godine kada postoji znatno veća potražnja od ponude pa ovakav osjetljiv posao sanacije nedostataka, s uporabom specifičnog materijala koji zahtijeva

---

¹⁷¹ Prema razgovoru s Goranom Matić, dipl. ing. arh., dana 06.02.2022.

¹⁷² Vještak je izašao na teren 22.01.2020. godine, a nalaz je dao u travnju iste godine, Prema razgovoru s Goranom Matić, dipl. ing. arh., dana 06.02.2022.

posebno znanje i iskustvo u radu na maloj i kompliciranoj površini, nije osobito privlačan zadatak.

Izvidom vještaka i sondiranjem krova te provjerom materijala ispod površine i na spojevima gdje nije moguće obaviti samo vizualni pregled, ustanovljena su oštećenja i tzv. „vodeni bazen“, ali tek uklanjanjem slojeva krova postalo je evidentno kako je parna brana postavljena na pogrešno mjesto te nije štitila mineralnu vunu od kondenzata iz stanova što je dovelo do močenja, gubitka svojstava materijala i otežavanja konstrukcije.¹⁷³ Nakon uklanjanja slojeva oštećene izolacije s prohodne terase ustanovljeno je kako se novi projekt sanacije nedostataka treba prilagoditi zadanim gabaritima koje prethodno nije bilo moguće precizno odrediti bez uvida u otvorenu površinu. Istodobno je otkrivena pukotina na betonskoj ploči krova koja tijekom radova na sanaciji i obnovi nije bila prijavljena i koja zahtijeva popravak.¹⁷⁴ Primijećeno je kako je veliki dimnjak loše izoliran i potencijalno može vlažiti, a na krovu iznad desetog kata uočena je vlažna mineralna vuna što ukazuje kako još negdje prodire voda.¹⁷⁵ Svi ovi problemi zahtijevaju adekvatan zahvat kojim će se popraviti oštećenja i vratiti ih u funkcionalno stanje.

Prema kazivanju gđe Matić, koja je iznimno involvirana u cjelokupnu problematiku i proces uklanjanja nedostataka te je u stalnom kontaktu s institucijama, projektantom i izvođačima, problem prohodnih ploha krova će se dugoročno riješiti postavljanjem bitumenskog sloja na koji će biti postavljeni slojevi toplinske izolacije, adekvatne hidroizolacije i na kraju pokrovne ploče. Radovi na uklanjanju nedostataka napokon su započeli u siječnju 2022. godine i stanje nakon izvedbe prve faze je obećavajuće (sl.17.).

Novim radovima bit će moguće još kvalitetnije postaviti nove izolacijske materijale i prevenirati buduće probleme koji su prepoznati naknadnim pregledom krova. Na spoju zida i posljednje stepenice stepeništa kojim se dolazi do male terase na desetom katu uočen je potencijalni problem podlijevanja vode na koji je ukazivao izvođač još tijekom radova sanacije i obnove u periodu 2016.-2018. godine, ali tada GZZSKP nije dao odobrenje, no kasnije su promijenili mišljenje o nužnosti takvog zahvata.¹⁷⁶ Zahvaljujući tome ponovno je ostvarena dobra suradnja između institucija, projektanta, suvlasnika i izvođača zbog čega se može anticipirati konačan pozitivan ishod.

---

¹⁷³ Isto

¹⁷⁴ Isto

¹⁷⁵ Isto

¹⁷⁶ Isto

Slika 17. Bitumenski sloj na terasi X. kata, stanje u veljači 2022.

6. ZAŠTITA MODERNE ARHITEKTURE

6.1. Koncept baštine 20. stoljeća

Dinamično 20. stoljeće obilovalo je zbivanjima i promjena najšireg spektra koje su često bile globalnog doseg a formirale svijet kakvog danas poznajemo. Svi ti faktori odrazili su se u gradovima koji su na različite načine reagirali i prilagođavali se novim uvjetima, a arhitekti dobivali priliku stvarati „/.../ nove građevine, strukture te jedinstvene građevne tipove i forme koristeći eksperimentalne materijale“.¹⁷⁷ Unatoč ekstenzivnoj izgradnji i ogromnim razmjerima arhitektonske produkcije tijekom prošlog stoljeća, a osobito nakon II. svjetskog rata, zasad relativno mali broj modernističkih arhitektonskih ostvarenja dopijeva na liste zaštite.¹⁷⁸ Radi se o sveprisutnoj pojavi diljem svijeta na koju desetljećima upozoravaju brojne međunarodne organizacije usmjerene prema očuvanju arhitektonske baštine 20. stoljeća. Sudbina brojnih značajnih djela moderne arhitekture je neizvjesna i postoji realan rizik da budu uništena ili promijenjena do neprepoznatljivosti, što se već nebrojeno puta dogodilo, jer nisu percipirana kao baština te je njihova namjena bitno promijenjena odnosno tehnološka rješenja se nisu

---

¹⁷⁷ Madrid- New Delhi document 2017 - Approach to the conservation of twentieth-century cultural heritage, ICOMOS (ISC20C), 2017., str. 2, <http://www.icomos-isc20c.org/pdf/madrid-new-delhi-document-2017.pdf> (pregledano 15.5.2022.)

¹⁷⁸ Isto

pokazala dovoljno izdržljivima.¹⁷⁹ Iako se arhitekturu modernizma sve više cijeni osobito u stručnim krugovima, ona ostaje ugrožena zbog „/.../ općeg nedostatka svijesti, priznanja, zapuštenosti te uslijed tržišnih i/ili političkih pritisaka.“¹⁸⁰ Prepreke s kojima se suočava arhitektura 20. stoljeća na putu do ostvarivanja statusa baštine i šire podrške tom statusu djelomično proizlaze iz konceptualnog paradoksa koji stvara pojam moderna baština. Baština obično evocira asocijacije na pojmove tradicija i povijest, dok modernost/modernizam se vezuje uz novo, recentno i radikalno prekid s prošlošću.¹⁸¹ „Bit moderne arhitekture temeljila se na njezinoj ne-povijesnosti, funkcionalnosti i iskoristivosti/.../“ te su neki „/.../ začetnici modernog pokreta zagovarali prenamjenu ili rušenje nakon što se građevina 'istroši'/.../“¹⁸², a širokom rasprostranjenosti, velikim brojem uniformnih ostvarenja koja na mnogim mjestima dominiraju urbanim krajolikom ponekad starijim generacijama predstavljaju živu memoriju koja nije uvijek pozitivnog predznaka.¹⁸³ Prema Susan Macdonald¹⁸⁴ radi se o baštini koju „/.../ tek treba zavoljeti/.../“ i koja se suočava s kritikama kako je ima previše, mnogima se ne sviđa te ju je teško održavati zbog kratkog vijeka trajanja i eksperimentalne prirode materijala ili uvjeta izgradnje, osobito u poslijeratnom periodu, kada ograničenja tehnoloških mogućnosti i budžeta nisu bila rijetkost što je katkad rezultiralo smanjenom kvalitetom izgradnje. Takav doživljaj moderne arhitekture u kombinaciji s ekonomskim pritiscima idu u prilog argumentaciji kako je lakše i jeftinije srušiti postojeće građevine i na njihovom mjestu podignuti nove, nego ih obnoviti i prenamijeniti. Navedene predodžbe predstavljaju neke razloge zbog kojih se percepcija važnosti i značaja kulturne baštine 20. stoljeća vrlo sporo mijenja. Kontinuirani zajednički napor stručnjaka i međunarodnih organizacija tijekom više desetljeća rezultirali su formiranjem novih stavova o važnosti moderne arhitekture i konceptualnim proširenjem pojma baštine. Baštinski diskurs koji se uglavnom bavio pitanjima oblika, stila,

---

¹⁷⁹ Docomomo Internacional, About, <https://docomomo.com/organization/> (pregledano 15.5.2022.)

¹⁸⁰ Madrid- New Delhi document 2017 - Approach to the conservation of twentieth-century cultural heritage, ICOMOS (ISC20C), 2017., str. 2, <http://www.icomos-isc20c.org/pdf/madrid-new-delhi-document-2017.pdf> (pregledano 15.5.2022.)

¹⁸¹ Marieke Kuipers, »Modern Heritage: Identification, Assessment, and Interpretation«, u: A Colloquium to Advance the Practice of Conserving Modern Heritage, Meeting Report, (ur.) Kyle Normandin, Susan Macdonald, Los Angeles: The Getty Conservation Institute, 2013., str. 56, Sandra Uskoković, »Percepcija i zaštita moderne baštine«, u: Hrvatski povjesničari umjetnosti, Radovan Ivančević (1931.-2004.): zbornik radova znanstvenog skupa (Zagreb, Gliptoteka HAZU, 9.-10.6.2014.), (ur.) Đurđa Kovačić, Martina Petrinović, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 2016., str.171

¹⁸² Sandra Uskoković, »Paradoks „modrnog kulturnog dobra“«, u: Motel Trogir: nije uvijek budućnost ono što dolazi, (ur.) Nataša Bodrožić, Saša Šimpraga, Zagreb : Slobodne veze, udruga za suvremene umjetničke prakse, 2016., str. 143

¹⁸³ Usp. Susan Macdonald, »Integrating Modern Heritage into the Continuum of Conservation Practice«, u: A Colloquium to Advance the Practice of Conserving Modern Heritage, Meeting Report, (ur.) Kyle Normandin, Susan Macdonald, Los Angeles: The Getty Conservation Institute, 2013., str. 35

¹⁸⁴ Isto, str. 35-36

povijesnih razdoblja, estetskim te umjetničkim kriterijima obogaćuje se novim, nematerijalnim vrijednostima (kulturne, društvene i ekonomske) i prepoznavanjem doprinosa arhitekture 20. stoljeća kontekstu povijesti tehnologije, političkog, kulturnog, ekonomskog i društvenog razvitka.¹⁸⁵ Transformacija koncepata identiteta, tradicije i povijesti omogućila je šire poimanje baštine jer se ne ograničava samo na očuvanje stvari i objekata već postaje društvena konstrukcija, a kulturna dobra postaju medij kroz koji se identitet, moć i društvo stvaraju i redefinišu.¹⁸⁶ Od 90-ih godina koncept moderne baštine počinje obuhvaćati industrijsku, vernakularnu, pejzažnu arhitekturu i urbanizam.¹⁸⁷

6.2. Percepcija i valorizacija baštine 20. stoljeća

Međunarodne organizacije kao što su Docomomo Internacional, ICOMOS-ov Twentieth Century Heritage Internacional Scientific Committee (ISC20C), Modern Committee of the Association for Preservation Technology International (APT), Technical Committee on Modern Heritage (TC-MH), Modern Asian Architectural Network (mAAN) te Getty Conservation Institute nastoje potaknuti vrednovanje, dokumentiranje, očuvanje i konzervaciju moderne arhitekture i poslijeratnog naslijeđa. Svoje djelovanje dodatno razvijaju i promiču kroz organiziranje skupova, stručnih sastanaka, radionica čiji zaključci se obično publiciraju ili rezultiraju sastavljanjem dokumenata i deklaracija s ciljem definiranja principa zaštite moderne arhitektonske baštine. Važan doprinos u razumijevanju i stvaranju adekvatnog odnosa i praksi u tretiranju arhitektonske baštine ovog razdoblja predstavljaju dokumenti *Proglas iz Eindhovena* nastao 1990. godine na prvoj međunarodnoj konferenciji Docomomo-a i njegova dopunjena inačica iz Seula (2014.)¹⁸⁸ te *Madridski dokument*, ICOMOS-ovog Vijeća za baštinu 20. stoljeća iz 2011. godine na kojem se nastavilo raditi sve do 2017. godine kada je nastao *Dokument Madrid-New Delhi*.

Docomomo je proglasima izrazio glavne ciljeve svog djelovanja koji su usmjereni na jačanje svijesti o važnosti modernog pokreta, identifikaciju značajnih ostvarenja, promicanje konzervacije i primjerene ponovne uporabe građevina, opiranje uništenju značajnih ostvarenja, prikupljanju sredstava za dokumentaciju i prenamjenu te prikupljanje primjera dobrih praksi i ideja za budući razvoj.¹⁸⁹ Uz navedeno, promiče kontinuitet modernističke filozofije u praksi

---

¹⁸⁵ Usp. Sandra Uskoković, »Percepcija i zaštita moderne baštine«, 2016., str. 169-170

¹⁸⁶ Isto, str. 170-171

¹⁸⁷ Isto

¹⁸⁸ Usp. Marieke Kuipers, »Modern Heritage: Identification, Assessment, and Interpretation«, 2013., str. 59

¹⁸⁹ Docomomo Internacional, About, <https://docomomo.com/organization/> (pregledano 15.5.2022.)

suvremene arhitekture i istovremeno se bavi očuvanjem nasljeđa modernizma kroz povezivanje onih arhitekata, kritičara, povjesničara i konzervatora koji su zagovaratelji modernizma.¹⁹⁰

Godine 2011. ICOMOS-ovo Vijeće za baštinu 20. stoljeća (ISC20C) izdalo je *Madridski dokument* kojim su obuhvaćene važne smjernice za konzervaciju arhitektonske baštine 20. stoljeća, a narednih godina dokument se revidirao te nadopunjavao u skladu s komentarima i osvrtima upućenim u razdoblju između 2014.-2017. godine, što je rezultiralo nastankom *Dokumenta Madrid- New Delhi 2017. godine*.¹⁹¹ Cilj dokumenata je konzervacija i zaštita baštine 20. stoljeća poput kulturne baštine ranijih epoha, imajući na umu sve rizike i opasnosti koje joj prijete dok se istovremeno fokus usmjerava na njezino razumijevanje, konzervaciju, interpretaciju i upravljanje kako bi bila sačuvana za buduće generacije.¹⁹² Načini na koje se to može ostvariti sažeti su u smjernicama Dokumenta koji je podijeljen u šest segmenata. Svaki segment obrađuje jednu temu koja je detaljnije pojašnjena specifičnim smjernicama. Teme se odnose na: razvoja znanja i razumijevanja kulturnog značaja kroz njegovo utvrđivanje i procjenu uzimajući u obzir širok spektar aspekata koji na to utječu; implementiranje procesa konzervatorskog planiranja; istraživanje modernih materijala i konstruktivnih tehnika kako bi se razvila adekvatna metodologija njihova popravka te istraživanja i razvoj primjerenog pristupa konzervaciji jedinstvenih shema urbanog planiranja; upravljanje promjenama radi održavanja kulturnog značaja; uspostavljanje ravnoteže između odnosa prema baštini i zadovoljavanja potrebe za održivim pristupom okolišu; komunikacijom kulturnog značaja prema široj javnosti, prezentiranjem i interpretacijom kao ključnih aspekata konzervatorskog procesa te poticanje i podržavanje profesionalnih edukativnih programa u svrhu razvijanja kapaciteta i vještina potrebnih za konzervaciju baštine 20. stoljeća.¹⁹³

ICOMOS-ov ISC20C godinama se usmjerava prema stvaranju adekvatnog okvira za tumačenje i razumijevanje povijesnog konteksta 20. stoljeća čime bi se doprinijelo valorizacijskim procesima na međunarodnoj razini i nacionalnom nivou pojedinačnih zemalja te pomoglo unaprijediti prijeko potrebne studije moderne baštine koje bi joj omogućile bolje razumijevanje i zaštitu.¹⁹⁴

---

¹⁹⁰ Usp. Susan Macdonald, »Integrating Modern Heritage into the Continuum of Conservation Practice«, 2013., str. 35

¹⁹¹ Madrid- New Delhi document 2017 - Approachesto to the conservation of twentieth-century cultural heritage, ICOMOS (ISC20C), 2017., str. 2, <http://www.icomos-isc20c.org/pdf/madrid-new-delhi-document-2017.pdf> (pregledano 15.5.2022.)

¹⁹² Isto

¹⁹³ Madrid- New Delhi document 2017 - Approachesto to the conservation of twentieth-century cultural heritage, ICOMOS (ISC20C), 2017., <http://www.icomos-isc20c.org/pdf/madrid-new-delhi-document-2017.pdf> (pregledano 15.5.2022.)

¹⁹⁴ Susan Macdonald, »Integrating Modern Heritage into the Continuum of Conservation Practice«, 2013., str. 36

Baština ima sve aktivniju ulogu u suvremenom životu zbog utjecaja medija i javnosti čime potiče preispitivanje kriterija vrednovanja i konzervatorskih stajališta te pomoću nje prepoznajemo aktualne odnose između umjetnosti i društva.¹⁹⁵ Kako bi ju se sagledalo u njezinoj ukupnosti u obzir se mora uzeti kulturni, društveni, politički i ekonomski kontekst u kojem je nastala. Zaštita kulturne baštine reflektira čitav niz vrijednosti, normi i značenja koja se upisuju u koncept baštine u okviru društva kojemu pripada. Kako bi joj se omogućilo očuvanje vrijednosti i mogućnosti da njima svjedoče buduće generacije iznimno je važno uključiti javnost i lokalnu zajednicu u proces zaštite. Podizanjem svijesti o značaju baštine 20. stoljeća, produblјivanjem razumijevanja te jasnom prezentacijom i interpretacijom može se ostvariti kvalitetna suradnja stručnjaka te šire javnosti u svrhu ostvarivanja zajedničkih ciljeva zaštite i adekvatnog uključivanja baštine u tokove suvremenog života. Javna komunikacija jedan je od osnovnih elemenata konzervatorskog procesa i većina ICOMOS-ovih povelja naglašava njezinu važnost.¹⁹⁶

6.3. Izazovi u konzervaciji modernih materijala

Jedan od glavnih problema u praksi zaštite arhitektonske baštine 20. stoljeća proizlazi iz njezinih tehničkih obilježja industrijski proizvedenih materijala i građevnih sustava koji su četo bili eksperimentalni, nedovoljno istraženih mogućnosti i karakteristika, a vjerovalo se da im nije potrebno održavanje.¹⁹⁷ Protokom vremena ispostavilo se kako tome nije tako i da je mnogim zgradama i sklopovima prijeko potrebna neka vrsta zahvata. Razmjeri oštećenja i degradacija originalnih materijal ponekad zahtijevaju opsežne zahvate i njihovu zamjenu, brojne je gotovo nemoguće zamijeniti ili obnoviti jer se više ne proizvode, a oživljavanje izvornog industrijskog procesa nije profitabilno.¹⁹⁸ Promjena načina uporabe tradicionalnih materijala je također problematična te dovodi do neočekivanih reakcija, propadanja u kombinaciji s atmosferskim utjecajima postaje još izraženije a obično rezultira astronomskim troškovima radova.¹⁹⁹ Izazovi u konzervacije moderne arhitekture očituje se kroz „/.../ *odnos 'novog', i patine/.../*“²⁰⁰ jer starenjem materijali poprimaju istrošen izgled i bivaju okrnuti protokom vremena, a problem kod „/.../ *oštećenja zbog vremenske istrošenosti ne mogu se*

---

¹⁹⁵ Usp. Sandra Uskoković, »Percepcija i zaštita moderne baštine«, 2016., str. 173,177

¹⁹⁶ Isto, str. 177

¹⁹⁷ Usp. Susan Macdonald, »Integrating Modern Heritage into the Continuum of Conservation Practice«, 2013., str. 36

¹⁹⁸ Usp. Kyle Normandin, »Physical Conservation Challenges Facing Modern Architecture«, u: A Colloquium to Advance the Practice of Conserving Modern Heritage, Meeting Report, (ur.) Kyle Normandin, Susan Macdonald, Los Angeles: The Getty Conservation Institute 2013., str.47; Sandra Uskoković, »Percepcija i zaštita moderne baštine«, 2016., str. 174

¹⁹⁹ Usp. Sandra Uskoković, »Percepcija i zaštita moderne baštine«, 2016., str. 175

²⁰⁰ Kyle Normandin, »Physical Conservation Challenges Facing Modern Architecture«, 2013., str. 43

promatrati kao patina nego prije kao nedostatak kojeg treba popraviti“.²⁰¹ Na to se nadovezuju problemi koji se tiču „/.../ troškova njihovog popravka, održavanja i eventualne štetnosti po ljudsko zdravlje, ali i njihove veličine, prilagođenosti namjeni i postizanja održivosti kroz racionalnu uporabu energije“.²⁰²

Dosadašnje akumulirano znanje glede obnove modernih materijala je limitirano kao i razvoj nove metodologije, odnosno prilagođavanje postojećih pristupa potrebama u praksi.²⁰³ U nekim slučajevima nedostaje tehničkih rješenja, znanja i iskustva kako tretirati širok spektar korištenih materijala te ih je tek potrebno razviti. S obzirom na kraći očekivani vijek trajanja modernih materijala u odnosu na tradicionalne, izražena je potreba za boljim razumijevanjem tehnologije građenja, građevnih sustava i materijala, ali i njihovih performansi kroz određeno vrijeme.²⁰⁴ Njihovim istraživanjem dolazi se do informacija koje pomažu „/.../ određivanju prikladnih postupaka i stupnja intervencije te dugoročnoj održivosti građevnog tkiva i integriteta zdanja“.²⁰⁵ Produblivanjem znanja o tehnološkim i materijalnim aspektima moderne arhitekture uključujući i „/.../ prikupljeno znanje kroz iskustva iz prakse i studije slučaja/.../“²⁰⁶ omogućava se iznalaženje primjerenih rješenja za konzervaciju moderne baštine te obogaćuje obrazovne resurse budućih i postojećih stručnjaka. Razvoj konzervatorskih strategija koje će moći odgovoriti na izazove starenja i propadanja modernih materijala moguć je uz njihovo istovremeno proučavanje te suradnju s industrijom i proizvođačima kako bi se stvorio široki spektar tretmana prikladnih materijalima ovog razdoblja.²⁰⁷ Kako bi se osigurala dugovječnost moderne baštine nužno je preventivno djelovati te provoditi učestale nadzore i redovito održavati građevine. Imajući na umu temporalnost modernih materijala i građevnih sustava, „/.../ važno je autentične vrijednosti iznalaziti i u duhu djela, a ne samo u fizičkim materijalima od kojih je djelo napravljeno“.²⁰⁸

---

²⁰¹ Sandra Uskoković, »Percepcija i zaštita moderne baštine«, 2016., str. 175

²⁰² Susan Macdonald, 20th Century Heritage: Recognition, protection and practical challenges, 2003., str.223, https://www.researchgate.net/profile/Susan-Macdonald-5/publication/306471810_20th-Century_Heritage_Recognition_Protection_and_Practical_Challenges/links/60f7368a169a1a0103a831b9/20th-Century-Heritage-Recognition-Protection-and-Practical-Challenges.pdf?origin=publication_detail

²⁰³ Usp. Susan Macdonald, »Integrating Modern Heritage into the Continuum of Conservation Practice«, 2013., str. 36

²⁰⁴ Usp. Kyle Normandin, »Physical Conservation Challenges Facing Modern Architecture«, 2013., str. 42

²⁰⁵ Isto, str. 42

²⁰⁶ Isto, str. 46

²⁰⁷ Isto, str. 44

²⁰⁸ Sandra Uskoković, »Percepcija i zaštita moderne baštine«, 2016., str. 175

7. ZAKLJUČAK

Raspon Vitićevih kreativnih mogućnosti i talenta ogleda se u nizu izvedenih arhitektonskih projekata kojima je pristupao promišljajući svaki aspekt namjene, funkcionalnosti, prostornih i društvenih odnosa stvarajući jedinstvena djela u kojima skladno primjenjuje načela moderne arhitekture poštujući unaprijed uspostavljene uvjete i kontekst sredine u kojoj intervenira. Struka je još za života prepoznala vrijednost njegova stvaralaštva zahvaljujući kojem je stekao i međunarodni ugled. U vlastitoj sredini ostavio je dokument jednog vremena, svjedočanstvo talenta i znanja, istančanog osjećaja za arhitekturu koja je integralni dio društva, napredna u rješenjima i originalna u izričaju.

U Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske upisano je osam ostvarenja Ivana Vitića što ga čini arhitektom s najvećim brojem zaštićenih autorskih djela iz perioda nakon 1945. godine.²⁰⁹ Baština 20. stoljeća relativno je nova kategorija i treba uzeti u obzir da je u Registar kulturnih dobara RH upisano svega 68 arhitektonski djela iz razdoblja nakon II. Svjetskog rata, što čini tek nešto više od 1% ukupne zaštićene nepokretne baštine.²¹⁰ Postupno se sve više valorizira i pravno zaštićuje arhitektura poslijeratnog perioda što u praksi ne eliminira sve rizike kojima je ova vrsta baštine izložena.

U skladu s tendencijama i preporukama vezanim za zaštitu baštine 20. stoljeća, uloga javnosti kao aktivnog subjekta postaje nužna u osiguravanju budućnosti baštine. Kod nas imamo primjere projekata koji su svojim djelovanjem uspjeli angažirati javnost te potaknuti promjene u pogledu prepoznavanja, valorizacije modernističke arhitekture i važnosti njezinog očuvanja i zaštite. Zahvaljujući promišljenom djelovanju umjetničke platforme Bacači sjenki, koja je surađujući s brojnim stručnjacima, umjetnicima, kulturnim djelatnicima te lokalnom zajednicom, snažno se doprinijelo valorizaciji i dodatnoj afirmaciji Vitićevog stvaralaštva kod nas, ali i u svijetu, dok je na lokalnoj razini kroz projekt „*Vitić pleše*“, dugogodišnji trud svih sudionika rezultiralo zaštitom te sanacijom i obnovom stambenog bloka u Laginjinoj 7-9. Na sličnom tragu je djelovanje građanskih inicijativa poput IPOSTOZAGRAD, Kurziv te Slobodne veze/Loose Associations.²¹¹ Udruga za suvremene umjetničke prakse Slobodne veze sastoji se od niza kulturnih djelatnika koji su projektom „*Motel Trogir*“²¹² potaknuli afirmaciju modernističke arhitekture u Dalmaciji kroz primjer motela Sljeme kojem je, također, Vitić

---

²⁰⁹ Anuška Deranja Crnokić, Ines Jelavić Livaković, »Pravna zaštita poslijeratne arhitekture ostvarene u razdoblju od 1945. do 1990. godine na području Republike Hrvatske – doprinos valorizaciji i očuvanju«, u: Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 39 (2015.), Zagreb: Ministarstvo kulture, str. 24

²¹⁰ Isto, str. 23

²¹¹ Isto, str. 27

²¹² Slobodne veze - <https://slobodneveze.wordpress.com/motel-trogir/>, (pregledano 01.06.2022.)

autor. Djelovanje navedenih udruga i platformi ukazuje na to kako postoji potreba za brigom o vrijednim arhitektonskim ostvarenjima iz perioda socijalizma i sprječavanjem njihovog daljnjeg propadanja odnosno trajnog gubitka te uspostavljanjem objektivnog odnosa prema vlastitoj prošlosti.

Zahvatima na arhitektonskom sklopu u Laginjinoj nastojalo se obnoviti oštećenja i sanirati istrošene elemente na pročeljima i krovu. Provedena obnova svih dijelova koji su zahtijevali neki oblik popravka ili zamijene izvedena je u potpunosti po uzoru na izvornik oblikom, dimenzijama, bojom i svim pojedinostima. Uz to izvedena je toplinska zaštita pročelja kako bi se doprinijelo višem stupnju energetske učinkovitosti i racionalnijoj uporabi energije s ciljem povećanja kvalitete života i pojeftinjenja troškova stanovanja stanarima.²¹³ Složila bih se s konstatacijom dr. sc. Zrinke Paladino, dipl. ing. arh. kako „*.../ u dozvoljivoj mjeri, kad je to moguće, valja osposobljavati spomenike za život jer bez života u njima ni sama dobra nemaju budućnost/.../*“ te da termičko ojačanje konstrukcije ne ugrožava vizuru ili oblikovnost kada se u ovom slučaju radi o pročišćenoj geometriziranoj oblikovnosti.²¹⁴ To ne znači da sve građevine ovog perioda treba tretirati identično, već da je svaka obnova jedinstvena i potrebno je razmatrati individualne potrebe i specifičnosti svakog kulturnog dobra zasebno, ali čitav proces bi znano olakšalo postojanje pravilnika s jasno definiranim kriterijima za postupanje s kulturnim dobrima. Dio postupaka i intervencija svakako može proizaći iz detaljnog istraživanja kulturnog dobra jer za većinu postoji izvorna dokumentacije. Ali i kroz komunikaciju sa preostalim živućim pojedincima koji su na određen način sudjelovali u nastanku izvornog projekta ili tijekom izgradnje, bilo da se radi o autoru, suradnicima, drugim osobama iz bliskog kruga ili nasljednicima koji posjeduju informacije o izgradnji, materijalima, uvjetima, zbivanjima, promjenama i ostalim važnim čimbenicima koji se tiču dobra i okolnostima u kojima je nastalo. Niti jedno drugo razdoblje graditeljske baštine ne pruža nam takvu mogućnost glede obilja informacija koje je moguće prikupiti ili uključivanja prvobitnih sudionika u dijalog i proces vezan uz zaštitu baštine. Istraživanjem arhivske građe o sklopu u Laginjinoj i kontaktiranjem autorove supruge, koja je i sama sudjelovala u projektu, omogućeno je proširenje dozvoljenih intervencija jer za njih postoji konkretna argumentacija.

Izvedenim radovima obnove omogućen je nastavak prenošenja značenja i vrijednosti utkanih u to djelo čime je ostvaren kontinuitet odnosa s prošlošću. Suradnja konzervatora sa suvlasnicima i širom javnosti iznjedrila je rješenja kako se može tretirati baštinu nedavne povijesti te poduzetim mjerama pokazano je kako joj možemo osigurati budućnost. Baština je spona

---

²¹³ Usp. Zrinke Paladino, »Mogućnost obnove arhitekture Ivana Vitića«, 2016., str. 162

²¹⁴ Isto, str. 163

između prošlosti i budućnosti, točka susreta, sjecište vremenskog kontinuiteta – povijesti, sadašnjosti, budućnosti – koji postoji u svakoj generaciji te ona postaje medij komuniciranja kako društvo u datom trenutku tumači svoju prošlost, korijene i na čemu temelji svoj identitet. Baština nije fiksna kategorija, već društveni konstrukt svog vremena, refleksija društvenih i kulturnih procesa, u koji se upisuje čitav niz materijalnih i nematerijalnih vrijednosti, odnosa i utjecaja koji su odraz specifičnog socio-kulturnog, političkog i ekonomskog konteksta određenog društva. Ukupni kontekst u kojem je nastala naša poslijeratna modernistička baština ukazuje kako je neodvojiva od uvjeta i procesa u kojima je nastala što doprinosi lepezi vrijednosti koje su utkane u nju, a kompleksnost odnosa koje predstavlja ukazuju koje lekcije smo naučili, kako vidimo sebe u sadašnjosti, a koje lekcije tek treba svladati i integrirati.

8. POPIS LITERATURE I IZVORA

8.1. Popis literature

1. Benevolo Leonardo, *History of Modern Architecture, The tradition of modern architecture, Volume 1*, Massachusetts: M.I.T. Press, 2000.
2. Blau Eve, Rupnik Ivan, *Project Zagreb – Transition as Condition, Strategy, Practice*, Barcelona, New York; Actar, 2007.
3. Curtis William J. R., *Modern architecture: since 1900*, London: Phaidon, 2007.
4. Deranja Crnokić Anuška, Jelavić Livaković Ines, »Pravna zaštita poslijeratne arhitekture ostvarene u razdoblju od 1945. do 1990. godine na području Republike Hrvatske – doprinos valorizaciji i očuvanju«, u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 39 (2015.), Zagreb: Ministarstvo kulture, str. 17-36
5. Domljan, Žarko, »Arhitektura XX stoljeća u Hrvatskoj«, u: *Umjetnost na tlu Jugoslavije: Arhitektura XX vijeka*, (ur.) Nataša Tanasijević-Popović, Zagreb: Spektar, 1986., str. 32-47
6. Frampton Kenneth, *Moderna arhitektura: kritička povijest*, Zagreb: Globus, 1992.
7. Ivanković Vedran, »Moskovski boulevard – Ulica grada Vukovara u Zagrebu 1945.-1956. godine, Arhitektura i urbanizam na razmeđu Istoka i Zapada«, u: *Prostor*, 14 (2006.), 2 (32), Zagreb: Arhitektonski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, str. 179-195
8. Ivanković Vedran, Obad Šćitaroci Mladen, »Planiranje i izgradnja Zagreba 1945.-1955.«, u: *Prostor*, 19 (2011.), 2 (42), Zagreb: Arhitektonski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, str. 362-375

9. Kuipers Marieke, »Modern Heritage: Identification, Assessment, and Interpretation«, u: A Colloquium to Advance the Practice of Conserving Modern Heritage, Meeting Report, (ur.) Kyle Normandin, Susan Macdonald, Los Angeles: The Getty Conservation Institute, 2013., str. 56-62
10. Laslo Aleksander, »Ivan Vitić: solo arhitekt u kolektivističkom okruženju«, u: Arhitektura, stručni i znanstveni časopis Udruženja hrvatskih arhitekata: Ivan Vitić, (ur.) Vera Grimmer, Dubravka Kisić, Zagreb: Udruženje hrvatskih arhitekata, 54 (2005.), 1 (217), str. 21-25
11. Macdonald Susan, »Integrating Modern Heritage into the Continuum of Conservation Practice«, u: A Colloquium to Advance the Practice of Conserving Modern Heritage, Meeting Report, (ur.) Kyle Normandin, Susan Macdonald, Los Angeles: The Getty Conservation Institute, 2013., str. 34-41
12. Miščević Radovan, »Prema antologiji hrvatskog urbanizma i prostornog planiranja«, u: Arhitektura, stručni i znanstveni časopis Udruženja hrvatskih arhitekata, 51 (1998.), 1 (214), Zagreb, str. 18-22
13. Mohorovićić Andre (ur.), Enciklopedija likovnih umjetnosti, Inj – Portl, Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1964., str. 537-538
14. Normandin Kyle, »Physical Conservation Challenges Facing Modern Architecture«, u: A Colloquium to Advance the Practice of Conserving Modern Heritage, Meeting Report, (ur.) Kyle Normandin, Susan Macdonald, Los Angeles: The Getty Conservation Institute, 2013., str. 42-48
15. Paladino Zrinka, »Mogućnost obnove arhitekture Ivana Vitića u Laginjinoj ulici u Zagrebu«, u: Motel Trogir: nije uvijek budućnost ono što dolazi, (ur.) Nataša Bodrožić, Saša Šimpraga, Zagreb : Slobodne veze, udruga za suvremene umjetničke prakse; Eindhoven: Onomatopee, 2016., str. 148-167
16. Pevsner Nikolaus, Pioniri modernog oblikovanja – od Morrisa do Gropiusa, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1990.
17. Polak Nikola, »Strogost moderniteta – hrvatska arhitektura 50-ih i 60-ih«, u: Arhitektura, stručni i znanstveni časopis Udruženja hrvatskih arhitekata, 51 (1998.), 1 (214), Zagreb, str. 33-43
18. Premerl Tomislav, Zagreb, grad moderne arhitekture: Stoljeće zagrebačke arhitekture, Zagreb: Durieux, 2002.

19. Radović Mahečić Darja, Moderna arhitektura u Hrvatskoj 1930-ih = Modern architecture in Croatia 1930's, Zagreb: Školska knjiga; Institut za povijest umjetnosti, 2007.
20. Šegvić Neven, »Stanje stvari, jedno viđenje 1945-1985.«, u: Arhitektura u Hrvatskoj 1945.-1985., (ur.) Marijan Hržić, Zagreb: Udruženje hrvatskih arhitekata, UPI-2M plus, 2012. [reizdanje; prvo izdanje 1986.], str. 124-135
21. Šerman Karin, »Kontekst, igra, znak Stambena zgrada Laginjina 7-9 Zagreb 1957.-1962.«, u: Arhitektura, stručni i znanstveni časopis Udruženja hrvatskih arhitekata: Ivan Vitić, (ur.) Vera Grimmer, Dubravka Kisić, Zagreb: Udruženje hrvatskih arhitekata, 54 (2005.), 1 (217), str., 27-47
22. Tomislav Premerl, Hrvatska moderna arhitektura između dva rata – nova tradicija, Zagreb: Matica hrvatska, 1990.
23. Uskoković Sandra, »Paradoks „modrnog kulturnog dobra“ «, u: Motel Trogir: nije uvijek budućnost ono što dolazi, (ur.) Nataša Bodrožić, Saša Šimpraga, Zagreb : Slobodne veze, udruga za suvremene umjetničke prakse; Eindhoven: Onomatopee, 2016., str. 136-147
24. Uskoković Sandra, »Percepcija i zaštita moderne baštine«, u: Hrvatski povjesničari umjetnosti, Radovan Ivančević (1931.-2004.): zbornik radova znanstvenog skupa (Zagreb, Gliptoteka HAZU, 9.-10.6.2014.), (ur.) Đurđa Kovačić, Martina Petrinović, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 2016., str. 169-179
25. Zevi Bruno, Povijest moderne arhitekture 1, od Williama Morrisa do Alvara Aalta: prostorno-vremensko istraživanje, Zagreb: Golden marketing-tehnička knjiga, 2006.

8.2. Popis arhivskih izvora

1. Državni arhiv u Zagrebu

kutija HR-DAZG-1122, ZGD, Sign: 2206

- Narodni odbor grada Zagreba, Sekretarijat za poslove inspekcija, Građevinski inspektorat, broj: 08/6-37748/2-1962./, Predmet: Narodna banka FNRJ – Centrala za NRH, dozvola za upotrebu zgrade „B“ i „C“ u Laginjnoj ulici 7 i 9, Rješenje – Dozvola za upotrebu, 31.XII.1962., br. 37748/1962.

- Naknadni tehnički pregled stambene zgrade B i C u Laginjnoj ulici 7 i 9 – Izvještaj, 25.XII.1962., br. 37748/1962.

- Narodni odbor grada Zagreba, Sekretarijat za poslove inspekcija, Građevinski inspektorat, broj: 08/6-18055/1-1962., Predmet: Narodna banka FNRJ Zagreb, Nalog za uklanjanje nedostataka na stambenim zgradama A-B-C u Laginjinoj i Vojnovićevoj ulici – Rješenje, 28.VI.1962., br. 18055/1962.

- Narodni odbor grada Zagreba, Sekretarijat za građevinarstvo i komunalne poslove, Građevinski inspektorat, broj: 07/6-438538/3-1960. (157-1960), Predmet: Dozvola za upotrebu stambene zgrade „A“ ugao Vojnovićeve i Laginjine ulice, Rješenje – Dozvola za upotrebu, 01.11.1960., br. 43838/1960.

- Tehnički pregled stambene zgrade „B“ ugao Vojnovićeve i Laginjine ulice – Izvještaj, 13.IV.1961., br. 18055/1962.

- Tehnički pregled stambene zgrade u Vojnovićevoj ul. bb kod Vlaške ul. – Izvještaj, 21.10.1960., br. 43838/1960.

2. Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode

- Glavni projekt – Arhitektonski projekt sanacije i obnove pročelja i krova stambeno-poslovne zgrade, Laginjina 9, Zagreb, (mr.sc. Alan Braun, dipl. ing. arh., Toni Borković, dipl. ing. arh., Mladen Cvitanović, dipl. ing. arh., Tomislav Vidović, dipl. ing. arh., Nives Mlinar, dipl. ing. arh.) srpanj 2014., Klasa UP/I-612-08/14-06/2591 i 612-08/14-06/2571 Urbroj: 251 – 18-01 – 14-2, 30. srpnja 2014

- Troškovnik dodatnih građevinskih i zanatskih radova, Arhitektonski projekt sanacije i obnove pročelja i krova stambeno-poslovne zgrade Laginjina 9, Zagreb, (mr.sc. Alan Braun, dipl. ing. arh., Toni Borković, dipl. ing. arh., Mladen Cvitanović, dipl. ing. arh., Tomislav Vidović, dipl. ing. arh., Nives Mlinar, dipl. ing. arh.), travanj 2017., UP/I-612-08/17-06/373, Urbroj: 251-18-01-17-2, 15. svibanj 2017.

- Faksimil pisma arhitektice Nade Vitić (Zagreb, 12. listopada 2011.), UP/ I-612-08/12-06/105, Urbroj: 16-12-3

- Molba za očitovanje nadzornog inženjera o uočenim nedostacima i pismeni iskaz izvođača radova, Gradski ured za prostorno uređenje, izgradnju grada, graditeljstvo, komunalne poslove i promet, Zagreb, 28.06.2019., UP/I-612-08/16-10/7, Urbroj: 251-13-72/102-19-234

- Rješenje za izdavanje prethodnog odobrenja za sanaciju i obnovu pročelja i krova stambeno-poslovne zgrade u Ulici Matka Laginje 9 u Zagrebu, Gradski zavod za zaštitu spomenika

kulture i prirode, Zagreb, 30. srpnja 2014., Klasa UP/I-612-08/14-06/2591, Urbroj: 251 – 18-01 – 14-2

- Teh-gradnja d.o.o, Sanacija i obnova pročelja i krova zgrade u Laginjinoj 9 - reklamacija u garantnom roku, Kl: 61228/16-10/7, Urbroj: 257-13-72/102-19-155, 14.06.2019.

8.3. Popis mrežnih izvora

Bacači sjenki, O nama, <https://bacaci-sjenki.hr/about/>, (pregledano 15.07.2021.)

Bacači sjenki, Projekti – Vitić pleše, <https://bacaci-sjenki.hr/projekti/hrvatski-vitic-plese/> (pregledano 01.08.2021.)

Barbara Matejčić, Počela obnova Vitićevog nebodera, Portal Pogledaj to, (04.02.2016.), <http://pogledaj.to/arhitektura/pocela-obnova-viticevog-nebodera/>, (pregledano 16.07.2021.)

Boris Bakal, »Legenda o brodu«, Oris, 2015., str. 228, http://www.oris.hr/files/pdf/zastita/197/91_legenda.pdf, (pregledano 06.08.2021.)

DAZ, Godišnjica rođenja Ivana Vitića, (21.02.2012.), <http://www.d-a-z.hr/hr/vijesti/godisnjica-rodenja-ivana-vitica,1211.html>, (pregledano 05.08.2021.)

DAZ, Vitić Ivan, <http://www.d-a-z.hr/hr/clanovi/arhitekti/vitic-ivan,2313.html>, (pregledano 03.08.2021.)

DAZ, Vitićeva zgrada u Laginjinoj uvrštena na popis zgrada za sufinanciranje zaštitnih radova, (05.01.2012.), <http://www.d-a-z.hr/hr/vijesti/viticeva-zgrada-u-laginjinjoj-uvrstena-na-popis-zgrada-za-sufinanciranje-zastitnih-radova,1102.html>, (pregledano 05.08.2021.)

DAZ, Vitićeva zgrada u Laginjinoj uvrštena na popis zgrada za sufinanciranje zaštitnih radova, 05.01.2012., <http://www.d-a-z.hr/hr/vijesti/viticeva-zgrada-u-laginjinjoj-uvrstena-na-popis-zgrada-za-sufinanciranje-zastitnih-radova,1102.html>, (pregledano 16.07.2021.)

Docomomo Internacional, About, <https://docomomo.com/organization/>, (pregledano 15.5.2022.)

Dopuštenje za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, Ministarstvo kulture i medija, <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/dopustenje-za-obavljanje-poslova-na-zastiti-i-ocuvanju-kulturnih-dobara/376>, (pregledano 16.02.2022.)

Gradimo, Ivan Vitić – solo arhitekt u kolektivističkom okružju, <https://www.gradimo.hr/ostalo/ivan-vitic-solo-arhitekt-u-kolektivistickom-okruzju/> (pregledano 04.08.2021.)

Izvod iz Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske br. 2/2005 - Lista zaštićenih kulturnih dobara, broj registra Z-2146, Ministarstvo kulture, u: Narodne novine, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2005_09_109_2024.html, (pregledano 29.7.2021.)

Madrid- New Delhi document 2017 - Approchesto to the conservation of twentieth-century cultural heritage, ICOMOS (ISC20C), 2017., str. 2, <http://www.icomos-isc20c.org/pdf/madrid-new-delhi-document-2017.pdf> , (pregledano 15.5.2022.)

Melita Čavlović, »Danas otvaramo magistralu, a sutra motele«, Zarez, (21.11.2013.), <http://pogledaj.to/arhitektura/danas-otvaramo-magistralu-a-sutra-motele/>, (pregledano 05.08.2021.)

Petra Baliija, Obnova Vitićevog nebodera: Curi nam, a platili smo 1,2 milijuna kn, Večernji list, (18. studenoga 2016.), <https://www.vecernji.hr/zagreb/obnova-viticevog-nebodera-curi-nam-a-platili-smo-12-milijuna-kn-1129301> , (pregledano 15.02.2022.)

Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, Ministarstvo kulture i medija, br. Z-2146, Narodne novine 109/05, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-2146> (pregledano 15.02.2022.)

Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, Ministarstvo kulture i medija, br. Z- 1525, Narodne novine 92/11, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-2146> (pregledano 15.02.2022.)

Slobodne veze, <https://slobodneveze.wordpress.com/motel-trogir/> , (pregledano 01.06.2022.)

Susan Macdonald, 20th Century Heritage: Recognition, protection and practical challenges, 2003., https://www.researchgate.net/profile/Susan-Macdonald-5/publication/306471810_20thCentury_Heritage_Recognition_Protection_and_Practical_Challenges/links/60f7368a169a1a0103a831b9/20th-Century-Heritage-Recognition-Protection-and-Practical-Challenges.pdf?origin=publication_detail (pregledano 28.05.2022.)

Teh-gradnja, Vitićev neboder – Laginjina 9 - Zagreb https://www.teh-gradnja.hr/reference/nepokretno-kulturno-dobro/viti%C4%87ev-neboder_laginjina-9-zagreb.aspx (pregledano 13.06.2022.)

Vitić pleše – medijska prisutnost projekta, http://viticplese.blogspot.com/p/blog-page_2.html, (pregledano 16.07.2021.)

Vitić, Ivo. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64912>, (pregledano 03.08.2021.)

8.4. Popis slikovnih priloga

Slika 1. Idejni projekt – sjeverno i južno pročelje; izvorno u : Hrvatski muzej arhitekture HAZU – digitalna baza - Ivan Vitić – Stambeni blok Narodne banke u Laginjinoj ulici – datoteka Idejni projekt

Slika 2. Idejni projekt – zapadno (presjek) i istočno pročelje; izvorno u : Hrvatski muzej arhitekture HAZU – digitalna baza - Ivan Vitić – Stambeni blok Narodne banke u Laginjinoj ulici – datoteka Idejni projekt

Slika 3. Prikaz Vitićevog stambeno-poslovnog kompleksa u bloku Vlaška – Vojnovićeva – Laginjina – Krašićeva (danas Baureova), situacija iz 1962. godine; izvorno u : Hrvatski muzej arhitekture HAZU – digitalna baza - Ivan Vitić – Stambeni blok Narodne banke u Laginjinoj ulici – datoteka Sanacija bloka

Slika 4. Sklop u Laginjinoj nakon izgradnje; preuzeto s: <http://www.oris.hr/hr/oris-plus/hoce-li-viticev-neboder-opet-plesati,104.html> (08.04.2022.)

Slika 5. Vitićev sklop prije sanacije i obnove; preuzeto s: <https://bacaci-sjenki.hr/projekti/hrvatski-vitic-plese/> (06.04.2022.)

Slika 6. Detalj južnog pročelja nebodera prije obnove (2002. g.); izvorno: Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, fototeka, autor: Zrnka Oštrić, dipl. ing. arh.

Slika 7. Pročelje četverokatnice u Vojnovićevoj ulici prije sanacije i obnove (2010.); izvorno: Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, fototeka, autor: Sanja Veršić, dipl. ing. arh.

Slika 8. Detalj južnog pročelja i nelegalno ugrađeni prozori na prohodnoj terasi X. kata (2010.); izvorno: Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, fototeka, autor: Sanja Veršić, dipl. ing. arh.

Slika 9. Galerije s ogradom od salonita prije sanacije i obnove (2010.); izvorno: Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, fototeka, autor: Sanja Veršić, dipl. ing. arh.

Slika 10. Radovi uklanjanja ograde od salonita s galerija četverokatnice (2017.); izvorno: Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, fototeka, autor: Sanja Veršić, dipl. ing. arh.

Slika 11. Pogled na galerije četverokatnice; izvorno: Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, fototeka, autor: Sanja Veršić, dipl. ing. arh.

Slika 12. Južno pročelje nebodera nakon radova (2017.), autor: Sandro Sklepić; preuzeto s: <https://punkufer.dnevnik.hr/galerija/sareni-viticev-neboder-opet-zasjao---476718.html/61362770/476718> (08.04.2022.)

Slika 13. Pogled na sjeverno pročelje nebodera (2017.); izvorno: Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, fototeka, autor: Sanja Veršić, dipl. ing. arh.

Slika 14.-15. Detalj tragova curenja vode po zidovima i oštećenog parketa, stanje u veljači 2022., fotografirala Ines Radanović

Slika 16. Pukotina na stropnoj konstrukciji, stanje u veljači 2022., fotografirala Ines Radanović

Slika 17. Bitumenski sloj na terasi X. kata, stanje u veljači 2022., fotografirala Ines Radanović

8.5. Popis kratica

CK SKH – Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske

FNRJ – Federativna Narodna Republika Jugoslavija

GZZSKP – Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode

NOGZ – Narodni odbor grada Zagreba

NRH – Narodna Republika Hrvatska

9. Summary

This thesis deals with the renovation of the architectural complex in 7-9 Matko Laginja Street, Zagreb. It was built between 1957 and 1962 according to the project of architect Ivan Vitić and it represents a remarkable example of Croatian post-war modern architecture. In the first part of the paper the context of the development of the modern architecture is displayed with reference to Vitić's architectural opus and creativity. Following this, contribution of the art platform Shadow Casters is shown as well as of the Vitić Dances project thanks to which efforts for affirmation, protection and renovation of this valuable architectural heritage has been intensified. The second part of the paper presents the data collected by researching the archival material, the condition of the architectural structure before and after the renovation of the facade as well as of the roof, along with summarized overview of questions and problems of modern heritage protection.

Key words: building heritage, Ivan Vitić, modern architecture, modern heritage, renovation